

VILÁG- TÖRTÉNET

9. (41.) évfolyam 2019. 3.

A MAGYAR TUDOMÁNYOS AKADÉMIA BÖLCSESZETTUDOMÁNYI KUTATÓKÖZPONT
TÖRTÉNETTUDOMÁNYI INTÉZET FOLYÓIRATA

- **BARANYI TAMÁS PÉTER**
AZ ENYHÜLÉS MEGHATÁROZÁSA A HIDEGHÁBORÚ
HISTORIOGRÁFIÁJÁBAN
- **HÁDA BÉLA**
EGYENSÚLYOZÁSTÓL A SZOVJETBARÁTSÁGIG
- **SZEGŐ IVÁN MIKLÓS**
A FINN TÖRTÉNELEM ÖT KIHÍVÁSA ÉS A FINN ELIT ÖT VÁLASZA,
1945–1990
- **DÉVÉNYI KINGA**
FORRADALMAK ÉS PUCCSOK AZ ARAB VILÁGBAN
A 20. SZÁZAD MÁSODIK FELÉBEN
- **DUDLÁK TAMÁS**
A SZARAJEVÓI MERÉNYLET HELYE A TÖRTÉNELEMBEN
- **SZEMLE**
BÓDAI DALMA, KOÓSZ ISTVÁN, KACZÚR ÁGNES,
BÍRÓ LÁSZLÓ ÍRÁSAI

VILÁGTÖRTÉNET
A Magyar Tudományos Akadémia
Bölcsészettudományi Kutatóközpont
Történettudományi Intézetének folyóirata

Szerkesztők
Skorka Renáta (főszerkesztő)
Bíró László, Stefano Bottoni,
Katona Csaba, Martí Tibor
(szerkesztők)

Szerkesztőbizottság
Glatz Ferenc (elnök), Borhi László, Erdődy Gábor,
Fischer Ferenc, Fodor Pál, Klaniczay Gábor,
Majoros István, Mihalik Béla Vilmos, Pók Attila, Poór János

9. (41.) évfolyam 2019. 3.

TARTALOM

Két szuperhatalom között. Kísérletek a mozgástér szélesítésére a hidegháború korszakában (Bíró László)	327
<i>Tanulmányok</i>	
Baranyi Tamás Péter: Az enyhülés meghatározása a hidegháború historiográfiájában	331
Háda Béla: Egyensúlyozástól a szovjetbarátságig. India szuperhatalmakkal szembeni politikájának evolúciója, 1947–1971	357
Szegő Iván Miklós: A finn történelem öt kihívása és a finn elit öt válasza, 1945–1990	389
Dévényi Kinga: Forradalmak és puccsok az arab világban a 20. század második felében. Paradigmatikus elemzés	423
<i>Műhely</i>	
Dudlák Tamás: A szarajevói merénylet helye a történelemben. Az első világháború okainak kontrafaktuális elemzése	467
<i>Szemle</i>	
A családtörténet-kutatás új útjain (Bócai Dalma)	485
Amikor gésának öltöztek a bálokon a lányok. A japán–magyar kapcsolatok történetéhez (Koósz István)	488
Magyarország és az arab világ, 1947–1989 (Kaczúr Ágnes)	491
Eszmélés és közösségépítés. Helyzetjelentések a magyar kisebbségi életről a királyi Jugoszláviában (Bíró László)	493

Jelen számunkat Bíró László szerkesztette

A finn történelem öt kihívása és a finn elit öt válasza, 1945–1990

Finnország 1944–1945 utáni története jó példa arra, hogy miként érvényesült a Szovjetunió befolyása egy kapitalista gazdasági-társadalmi rendszerben. A második világháború után „finlandizált”¹ és kekkonenizált² ország ritka pályát futott be Köztes-Európában. Különösen akkor számít ritkának, ha Ormos Mária Köztes-Európa-definícióját vesszük alapul, mely szerint e régió jellemzője, hogy nem tudott ellenállni a nagyhatalmi aspirációknak.³ Helsinki ugyanis képes volt lelassítani-megállítani 1939–1940-ben és 1944-ben a szovjet katonai offenzívákat, s elkerülte a német megszállást is 1944-ben.

Köztes-Európában nem csak Finnország tudott sikeresen szembeszállni Sztálin akarásával 1948-ban, amikor döntő szovjetizálási fordulat ment végbe a legtöbb itteni kisállamban. Jugoszlávia is kivételnek számít. Az eredményes szembe-szegülések egyik magyarázata – a geopolitikai helyzeten kívül⁴ – az volt, hogy Belgrádban és Helsinkiben is egységes elit alakult ki 1948-ra.⁵ Volt egy döntő különbség azonban a két állam között: a partizánháborúban született jugoszláv elit (kommunista) ideológiai egysége – amelyet 1948-ban is részben erőszakkal őriztek meg⁶ – nem volt olyan tartós, mint az évszázadok alatt kikovácsolódott finn kon-

* A szerző az Országos Széchényi Könyvtár 1956-os Intézet – Oral History Archívum volt tudományos munkatársa (1074 Budapest, Dohány u. 74).

1 A kül- és belpolitikai szuverenitás önkéntes korlátozása, „a vélt szovjet érdekek messzemenő figyelembevétele”. Urkuti, 2005. 519.

2 Urho Kekkonen finn államfő informális befolyása saját pártjában, az Agrárpártban (később: Centrumpárt) és más pártokban. Sikerkült hozzá lojális politikusokat ültetni más pártok vezetésébe is, bomlasztva a finlandizációt veszélyeztető erőket. Halmesvirta, 2008. 9.

3 Köztes-Európa alatt Pándi Lajos egy „mozgó határsávot” ért, mely Finnországtól Görögorszáig, Csehországtól Moldováig terjed. Ormos Mária szerint a „Zwischenstaaten” (köztes államok) kifejezés Európának arra a „szürke zónájára utalt, amely évszázadokon át ki volt téve különböző nagyhatalmi aspirációknak, amelyeknek nem is tudott ellenállni”. E szemlélet három részre osztja Európát, szemben Halecki négyes tagoltságával (Nyugat-, Nyugat-Közép-, Kelet-Közép- és Kelet-Európa) vagy Bottonival, aki kettéosztja a kontinenst, Magyarországot és a volt szocialista kisországokat Kelet-Európa-hoz sorolva. Pándi, 1999. 7.; Ormos, 2007. 18.; Halecki, 1995. 12.; Bottoni, 2014. 10–14. Tanulmányomban Köztes-Európát földrajzi fogalomként kezelem, és a Finnországtól Görögorszáig terjedő országláncot értem alatta (Nyugat-)Németország és a Szovjetunió között.

4 Sem Finnország, sem Jugoszlávia fekvése nem volt geopolitikailag stratégiai fontosságú Moszkva számára.

5 Szegő, 2017.

6 Tito elitbeli, vélt vagy valós „sztálinista” – jugoszláv terminológiával: „kominformista” – ellenfeleivel véresen számoltak le. Az elit legismertebb áldozatai: a román határon lelőtt tábornok, Arso Jovanović és a börtönben elhunyt horvát Andrija Hebrang. Maclean, 1980. 91–94. Eltávolították a vezetésből Sreten Žujovićot is.

szenzuszos elit intaktsága. Így a két ország más-más pályára állt. Tito állam- és pártvezér uralmának csúcán – el nem kötelezett országgént – Jugoszlávia ugyan a világpolitikában tényezővé vált, ám hosszú távon a finnek jobban teljesítettek, s nem csak a gazdaságban: az 1990-es évekre a jugoszláv elitegység és maga Jugoszlávia is szétesett.⁷

Helsinki tehát Moszkva befolyásolási kísérleteit a saját javára tudta fordítani 1945–1990 között, eltérően Köztes-Európa kisállamaitól, melyeket e korszakban a szovjet típusú rendszerek közé sorolhatunk. Tanulmányom⁸ alapkérdése ezért: miként alakul egy nagyhatalom és egy kisállam viszonya, ha az utóbbi társadalmi rendszere nem változik, de a nagyhatalmi befolyás hat a kisebb országra. Így a finlandizáció tanulságai Köztes-Európában a 21. században is relevánsak lehetnek.

A finn fejlődés első alapfeltétele: a konszenzuszosan egységes elit

A finlandizáció során a kisállami politikai elit a külső kényszerhez alkalmazkodva védte a fennálló gazdasági-társadalmi rendszert a széttűzéstől. A piac szabályozó hatása többé-kevésbé érvényesült Finnországban, így a gazdasági elit a világpiachoz, illetve a jóléti⁹ és a fogyasztói¹⁰ társadalom kialakulásához igazodott 1945 után. A politikai elit szempontjából az 1944–1945-ös, az 1948-as és az 1956-os esztendőket döntőek: ekkor hatékonyan kezelte Helsinki a szovjet beavatkozási kísérleteket.

A finn elit figyelembe vette a Kreml biztonsági igényeit, így a társadalmat megóvta a szovjetizálástól, túlélve a „veszély éveit” (1944–1948).¹¹ Az elit kontinuitása és egységessége kulcsfontosságú volt a tőkés berendezkedés megőrzésében. Gazdaságilag azok a szisztémák a leghatékonyabbak az intézményi közgazdaságtan szerint, amelyek a befogadó intézmények fenntartása mellett a tulajdonjogot erőteljesen védik.¹² Finnország abban tér el az 1945 után szovjetizált kelet-európai országoktól, hogy külpolitikailag Moszkva érdekszférájába tartozott ugyan, de a magántulajdon biztonsága nem ingott meg, és a piac is kifejtette koordináló hatását (szemben a szovjet típusú rendszer bürokratikus koordinációjával és az állami tulajdon túlsúlyával). Így Suomi 1945 és 1990 között a félperifériáról a világgazdaság centrumába jutott.

7 Nem véletlen e két ország sikere 1948-ban: a hatékony hatalomgyakorláshoz egységes elit kell. Ám a forradalmi vagy felszabadító harcban kikovácsolódott ideológiai egység nélkül hosszú távon jobb a konszenzuszosan egységes elit, amely John Higley szerint stabil liberális demokráciákat hoz létre. Higley, 2007. 16.; Lengyel, 1993. 11.

8 E tanulmány a szerző doktori disszertációja finn fejezetének szerkesztett, átdolgozott változata. Szegő, 2018.

9 Az „állam felelősségvállalását jelenti polgárai jólétének egy meghatározott szintjéért, amelyet jövedelemtranszferek és a szociális szolgáltatások rendszere útján kíván biztosítani”. Tomka, 2009. 203.

10 Fogyasztói társadalom: olyan, a magas életszínvonalalal társított társadalmi formáció, „mely nem a javak és szolgáltatások termelése, hanem azok fogyasztása körül szerveződik”. Tomka, 2009. 345.

11 Jutikkala–Pirinen, 2004. 350–357.

12 Acemoglu–Robinson, 2013. 78. A befogadó intézmények a hatalmat széles körben megosztó, a zsarnokságot korlátozó politikai intézmények. Acemoglu–Robinson, 2013. 86.

Különösen érdekes ez magyar szempontból. A 20. század elején hazánk fejlettebb lehetett a finn területeknél,¹³ mégis az 1980-as évek végére az egy főre eső nemzeti össztermék alapján nemcsak Magyarországot előzte meg Finnország, hanem a világon a hatodik helyre, az USA és Németország elé került.¹⁴ A kritikus gazdasági fordulópontok¹⁵ sikeres kezelése kulturális faktoroktól is függ. Az első döntés meghozatala sokszor csak az elite hat vissza, de a gyakorlatban figyelnie kell a társadalomra ható összes kulturális, gazdasági-társadalmi tényezőre. Arnold Toynbee civilizációs elméletét alkalmazom itt egy kisállamra: a finn elit az 1945–1990 közötti kihívásokra sorozatban jó választ adott.¹⁶

Bár a finn gazdasági fejlődés az elmúlt 100–150 évben impozáns volt, a társadalomtudósok „interfész” (Alestalo) vagy „köztes perifériaként”¹⁷ (Gombos) emlegették az országot. Suomi ugyanis Ausztriához hasonlóan¹⁸ a Kelet és a Nyugat közötti közvetítő kereskedelem egyik fő haszonélvezőjévé vált a hidegháború során. Az osztrák–finn párhuzam más szempontból is szembevetendő: 1950 óta a jóléti kiadások e két országban az egyik legnagyobb mértékű emelkedést mutatták Európában, ami döntő volt gazdasági növekedésükben.¹⁹ A trendszerű finn növekedést az 1. táblázat is mutatja.

1. táblázat. Finn GDP-növekedés, sztrájkok és politikatörténeti korszakolás (1945–1990)

Év	Egy főre eső GDP ²⁰	Növekedés az öt évvel korábbi értékhez képest (%)	Ezer foglalkoztatottra jutó évi elvesztett munkanapok száma ²¹	Politikatörténeti korszakolás ²²
1945	3 450	–	–	1944–1948: a veszély évei (a szovjetizálás elkerülése) 1948–1956: külső finlandizáció (a külpolitika szovjet befolyásolása)
1950	4 253	23,27	–	
1955	5 197	22,19	91 (1951–1955)	
1960	6 230	19,87	764 (1956–1960)	1956–1989: belső finlandizáció (a szovjet érdekek figyelembevétele a bel- és a külpolitikában is)
1965	7 670	23,11	150 (1961–1965)	
1970	9 577	24,86	106 (1966–1970)	
1975	11 441	19,46	604 (1971–1975)	
1980	12 949	13,18	493 (1976–1980)	
1985	14 522	12,15	296 (1981–1985)	
1990	16 866	16,14	400 (1986–1988)	

13 „Finnország ipari szempontból 1913-ban nagyjából azonos szinten állt, vagy talán valamivel fejletlenebb is volt”, mint Magyarország. Ránki, 1977. 384., 389.

14 A 20. században az egy főre jutó GDP több mint tízszeresére nőtt. Urkuti, 2001. 63.

15 Acemoglu–Robinson, 2013. 103–104.

16 Toynbee, 1971. 129–130. Toynbee a civilizáció bomlását is kihívás–válasz modellel vizsgálja. A kihívásra adott rossz válaszok egészen a civilizáció megszűntéig tartanak. Gyurgyák–Kisantal, 2006. I. 687.

17 Tehát a finn közvetítő szerepre hívják fel a figyelmet. Alestalo, 1986. 17.; Gombos, 2001. 183.

18 Vági, 2011. 501.

19 1950 után Nyugat-Európában leglátványosabban azon országok fejlődtek, ahol a jóléti kiadások aránya is a leginkább emelkedett (Ausztria, Finnország, Norvégia). Tomka, 2009. 240.

20 1990-es nemzetközi Geary–Khamis dollár. Maddison, 2006. 428–431. alapján.

21 Tomka, 2009. 281. alapján.

22 A „veszély éveiről”: Jutikkala–Pirinen, 2004. 350–357.; a finlandizáció korszakolásáról: Halmesvirta, 2008; Szegő, 2013. Halmesvirta az 1980-as évek elejétől a belső finlandizáció gyengüléséről ír.

A gazdaság a háború után gyorsan fejlődött. Az 1950-es évek politikai válságai és társadalmi feszültségei tükröződtek a gazdaság lassulásában és a munkabeszüntetések óriási arányában is: 1956 a „nagy sztrájk” éve, amely az egyik komoly kihívást jelentette az elit számára, s amely vízváltást a finlandizáció szempontjából. A növekedés aranykora az 1960-as évek (ezt jelzi a sztrájkok ritkulása is), ám az agrárium ezzel párhuzamosan zajló struktúraváltása újabb társadalmi feszültségeket keltett az 1970-es években. A modernizáció ekkor az olajválságokkal párosult, a növekedési trend megtört.²³ 1985 után átmenetileg dinamizálódott a gazdaság. A növekedés forrása részben a szovjet export volt, részben pedig a túl gyors és kontrollálatlan liberalizáció, az úgynevezett „kaszinógazdaság”. Ennek böjtje 1990–1993-ban, a Szovjetunió bukásakor és a finn gazdaság „túlfűtöttségéből” fakadó pénzügyi válság idején jött el.

Tomka Béla nyolc tényezőt tart meghatározónak a gazdasági növekedésben.²⁴ Ezeket keresztül a finn fejlődést is vizsgálhatjuk. 1. A technológiai fejlődés: a közlekedési hálózat és a telekommunikáció (Nokia) fejlődése látványos. 2. Tőkefelhalmozás: Finnországban az anyagi és a humán tőke is bővült – egymást segítve.²⁵ 3. A munkaerő képzettsége döntő tényező, Finnország itt kiválóan teljesített 1945 után.²⁶ 4. A gazdaságok közötti kapcsolatok:²⁷ az export felfutása fő szerepet játszott a finn GDP-bővülésben. 5. A termelés nagysága, mértékgazdaságossága azt fejezi ki, hogy egy termék „nagy mennyiségben fajlagosan olcsóbban állítható elő”. Ilyen előnyt a szovjet piac garantált egyes ágazatokban, de a Nyugat szerepe meghatározóbb a finn fejlődésben. 6. A szerkezeti változások során az alacsonyabb termelékenységű finn tevékenységek (például agrárium) visszaszorultak.²⁸ 7. Természeti erőforrások: a nyersanyagok és az energiahordozók a 20. században az olajtermelők kivételével alig járultak hozzá a fejlettséghez. A század első felében a fakitermelésre támaszkodó Finnország 1945 után a faipar, majd az ehhez kötődő szolgáltatások, a tercier szektor bővítésével elkerülte az energiahordozó-exportőrök csapdáját, a „holland betegséget”.²⁹ 8. Társadalmi intézmények: az előző hét tényező érvényesüléséhez szükségesek olyan intézmények, melyek ösztönzik az egyéneket a termelésben való részvételre. A finn sikernek kulturális gyökerei is vannak: a jó oktatás és az erős érdekképviseltek hagyománya és a vallási sajátosságok. Ez utóbbiaknál a pietizmus mint protestáns reformirányzat szerepe kiemelendő.

23 Tarján, 1994. 916.

24 Tomka, 2009. 264–269.

25 Kokkinen, 2012. 132. 173., 191.

26 Uo. 120., 130.

27 Az ország fontosabb szerepet játszik az európai kereskedelemben, mint azt a GDP indokolná. Merza et al., 2016. 89.

28 Allardt, 1989. 219.

29 Tomka, 2009. 268–269. A „holland betegség” során a nagy hasznot hozó földgáz kitermelése miatt a nemzeti valuta felértékelődött, versenyképtelenné téve a holland ipart. Lásd: Madarász, 2010. 101.

A finn növekedés kulturális hátttere: pietizmus és intézményi reform

Max Weber a protestantizmus és a kapitalizmus kialakulása közötti teológiai-szociológiai-gazdasági összefüggéseket vizsgálta általában.³⁰ Könnyebb a dolgunk, ha a vallás és a finn jóléti állam kialakulását vizsgáljuk, ugyanis speciális a finn vállalkozók helyzete és az itteni protestáns irányzat, a pietizmus hatása.³¹ A 18–19. századi finn területek svéd nyelvű politikai elitje, az első vállalkozók és a protestáns (pietista) lelkészek között ugyanis személyi átfedés is volt. A pietizmus egyik irányzata a gyakorlati életre koncentrált, a másikat viszont a világtól elfordulás jellemezte. A *pietas* kifejezés a 16. századi Svájcban a közjóval és a – maitól eltérő jelentésű – jóléti állam követelményével fonódott össze.³² Ám a 19. században felvilágosodásellenessé vált a svájci pietizmus, mely Suomiban a nemzeti ébredéssel forrt össze, a mindennapi élethez és a „gyakorlati kereszténységhez” kötődve.³³

A pietizmus jelentőségét mutatja, hogy a nemzeti „ébredés” (*herännäisyys*) szó finnül pietizmust is jelent. A finnországi pietistákat a svéd birodalmi központ politikai szerepbe kényszerítette: az 1720–1730-as években még üldözték őket. A pietizmus elitjelenségként a svéd nemesség körében terjedt, de az 1750-es évektől már a „népi ébredés” (*kansanherätys*) is megjelent a finn nyelvű területeken.³⁴ Európa többi részén a romantikával fonódott össze a pietizmus, s a finnországi svéd eliten belül is megjelent a nemzeti romantika irányzata. Képviselői a finn nemzettelé válás levezényelői: Elias Lönnrot, a Kalevala összeállítója, Johan Ludvig Runeberg, a finn himnusz alkotója és Johan Vilhelm Snellman, a fennomán (finnpárti)³⁵ politikai mozgalom vezetője. Ők előbb kritikusan nézték a népi ébredést, de egyre szaporodtak a pietista közösségek. A *kansanherätys* tömegmozgalommá vált. Ezután a vidéken terjedő népi vonulat hatott vissza a svéd nyelvű elite. Benedict Anderson szerint „a finn nyelv és múlt iránt »ébredő« érdeklődés, mely először a 18. század végén latinul és svédül írt szövegekben fejeződött ki, az 1820-as évekre egyre inkább köznyelvi formában nyilvánult meg”.³⁶ Ekkor vetette fel a fennomán mozgalom egyik vezetője, Erik Ingman: „Finné tehető-e Finnország?”³⁷

30 Weber nem azt állítja, hogy a protestantizmus váltotta ki a modern kapitalizmus fejlődését, hanem hogy a belőle fakadó cselekvések döntőek abban, hogy „a kora újkori Európában a gazdasági élet új formái alakultak ki”. Guiso szerint minél vallásosabbak az emberek, annál inkább bíznak a másokban, ami az üzletkötés gyakorisága miatt fontos. Az amerikai bevándorlók között két csoportban óriási a bizalom: a japánoknál és az észak-európaiaknál (skandinávoknál, illetve finneknél). Guiso et al., 2006. 26., 31., 34.; Davie, 2010. 51.

31 A „skandináv jóléti államok kialakulását és széles körű társadalmi támogatottságát összefüggésbe hozták a pietizmussal” és a lakosság állammal szembeni bizalmának magas fokával. Tomka, 2009. 237., 531.

32 A svájci, zwingliánus Musculusnál 1560-ban a *pietas*, a kegyesség még Isten ügyének előmozdítását jelenti, az „üdvítő” és „közjő” előmozdítója. Szerinte az egyházkormányzat feladata, hogy alattvalói javára tegyen. Így Isten szolgálja a „jóra”. A „jó” egyik értelmezése itt a jólét és a prosperitás. Ez kapcsolódik a jóléti államhoz, azaz *Wohlfahrtsstaat*hoz, amely az „igazi isteni feladatát komolyan vevő állam”. Lányi, 2018. 258.

33 Wallmann, 2000. 14.; Rahner–Vorglimler, 1980. 565.

34 Száműzetés, börtön várt a svéd „keleti területek” pietistáira az 1700-as évek elején. Richly, 2002. 260–261.

35 A 19. századi svéd nyelvű eliten belüli irányzat, amely a finnesedés és finnesítés programját képviselte.

36 Anderson, 2006. 71.

37 A későbbi orvosprofesszor talán az első volt az északi országból, aki Magyarországon járt. Szij, 1982. 66.

A pietizmus a kereskedelem felfutásában is szerepet játszott. Az 1765-ben exportjogot szerző kikötővárosokban alapították azokat a családi kereskedővállalkozásokat, melyek fellendítették a gazdaságot.³⁸ A svéd birodalmi gazdasági reform kikényszerítésében részt vettek a finn területek nemesei: pietistaként vallás- és szőlésszabadságot, gazdasági liberalizmust hirdettek. Anders Chydenius a legismertebb, de Peter Forsskål már Adam Smith előtt felvetette a „láthatatlan kéz” elméletét idéző, a gazdaság önszabályozásáról szóló teóriáját.³⁹ A pietizmus így a liberálizmushoz kötődve a gazdasági növekedés egyik motorja lett.

A fejlődés beindulása előtt a zárt, svéd nyelvű elit kezdte megnyitni sorait a 18. század végén, a 19. század elején. Ez egy külső (a finn területek Svédországtól az orosz cár fennhatósága alá kerültek 1808–1809-ben) és egy belső kihívás (a „népi ébredés”) közös eredménye volt. A finn gazdasági élet ekkor kezdett önállósulni: a Finn Nagyhercegséget belső vámhatár választotta el Oroszországtól. A népi ébredés az elitet ráébresztette a finn nyelv és a demokrácia fontosságára. Az orosz uralom kezdetén a fennománok jelmondata: „Svédek nem vagyunk már, oroszok nem akarunk lenni, legyünk hát finnek!” Adolf Arwidsson e programadása jelzi: az elit egy része a túlélést úgy látta biztosítottnak, ha megmutatja a cárhoz való hűségét, de az Orosz Birodalomtól távolságot is tart. Ez egybeesett a felismeréssel: a lakosság 10–15 százalékát kitevő svéd réteg nem maradhat intakt a változó geopolitikai helyzetben és a többségi finn nyelvi környezetben.

A pietizmus gazdasági hatása közvetlenül kimutatható személyes szinten: a híres vállalkozói dinasztia, a Kihlman/Kairamo család egy pietista lutheránus lelkesztől, az 1825-ben született Alfred Kihlmantól ered. A 19–20. század fordulóján ő volt a finn gazdaság, s részben a politika és a hitélet meghatározó alakja. A Nokia és a Tampella iparvállalatok és a két legnagyobb bank – Suomen Yhdyspankki (SYP) és Kansallis-Osake-Pankki (KOP) – indulásakor jelen volt részvényesként, hitelezőként vagy cégvezetőként. A két iparvállalatban és a SYP Bankban a szintén egyházi vezetők leszármazottaiként gazdasági karriert befutó Idman/Idestam család tagjai voltak aktívak az alapításkor és később is, a Kihlman-leszármazottakkal együtt.⁴⁰ A Nokiában három család játszott fontos szerepet: a Kihlmanok (később Kairamo néven), az Idmanok/Idestamok és a Mannerheimek. Az utóbbiak közül a későbbi államfő, Gustaf Mannerheim báró – aki anyai ágon a von Julin családhoz tartozott – például a cég egyik legnagyobb részvényese volt a 20. század elején.

A von Julinok a legrégebbi finn vállalathoz, a vasipari Fiskarshoz kötődnek. E cég alapítója is protestáns volt. A Lübeckből érkező, feltehetően Peter Thorwöste 1649-ben kapott adókedvezményt vasolvasztó kemence működtetésére. A Fiskars

38 Kansikas, 2016. 3. A svéd parlament 1765-ben adott kereskedelmi jogokat a finn partvidék városainak. A javaslat támogatója a kokkolai Chydenius, a pietista, liberális gondolkodó. Egy itteni svéd tengerész fia, Snellman a 19. századi fennomán mozgalom vezére lesz. Egy Pietarsaából induló kereskedőcsalád leszármazottja a finn himnusz szerzője, Runeberg, Szj, 1982. 65.

39 Nils Erik Forsgård finn eszmetörténész értelmezése. (Budapesti előadása alapján.)

40 A Tampella egyik elődjének társalapítója Nils J. Idman, akinek apja egyházi vezető volt. Az Idman/Idestam családban több egyházi tisztségviselő volt. A Tampella vezetésében a 20. században Åke Kihlman tűnt fel. A két világháború közt a KOP vezetője a Kihlmanról finnesítő Oswald Kairamo. Kari Kairamo 1977–1988 között a Nokia vezére. Cabouret, 2005. 385.

a 19. század elején a finnországi svéd patikus, John von Julin kezébe került. Ekkor a vasipari részleg nehéz helyzetben volt, de Julin gőzgépek gyártására váltott: a felfutó gőzhajógyártás beszállítója lett. A következő évszázadban, a vasipar válságát megelőzve, a cégvezető Jacob von Julin újabb stratégiaváltásról döntött. Az 1960-as évek végén megvált az acélgyártó részlegektől és a vállalatot fogyasztói piacra állította rá (ollógyártásra váltottak). Utána Göran J. Ehrnrooth lett a cég vezetője, aki egy Julin-örökösöt vett feleségül. Így a papíripar után az Ehrnroothok a fémiparban is feltűntek: vezetésükkel a Fiskars a luxuspiacra is betört. A 368 éves finn vállalat így három innovációs hullámon esett át. Az Ehrnroothok több ország elitjébe is bekerültek. A család vagyona ma egymilliárd dollár körüli. A legnagyobb karriert a 19. századi cárhű tábornok, John Casimir Ehrnrooth futotta be: Bulgária kormányfője lett.⁴¹

A finn kisállamiság: a demokratizálás és az egyenlőségre törekvés előnyei

Finnország 1948-ban elkerülte a szovjetizációt. Ez azonban nem jelentette azt, hogy Suomira ne hatott volna a Szovjetunió. 1948 és 1990 között Moszkva a finn politikába több csatornán avatkozott be: diplomáciai nyomással (1958-as és 1961-es válságok), kommunista irányítású szakszervezetek által (sztrájkok), illetve a kommunista párton és a népfronton (SKDL) keresztül. Ám a legfontosabb az 1956-tól a finn elnöki posztot betöltő Urho Kekkonen volt: vele érte el a legtöbbet Moszkva. Cserében ő gazdasági engedményeket csikart ki – de a finlandizáció során kötött kompromisszumok és az értük kapott „jutalmak” mérlegét máig vitatják. Kekkonen felemelkedése összefügg a finn elit összetételének változásával. Az elit demokratizálódott, létszáma nőtt, nyelvváltása (svéd/finn) felgyorsult, miközben a műveltség általánosan kiterjedt az országban.⁴² A gazdaságban is nagy jelentőségű a finn elit nyitottá válása. Legfőbb jele ennek 1962 után a jóléti szociálpolitika, amely az egyenlőtlenségek csökkentéséhez járult hozzá.⁴³ *Ez hosszú távon a fejlődés hajtóereje.*⁴⁴ Andorka Rudolf egy tévhitet cáfolt meg 1991-ben, amikor rámutatott, hogy az 1945–1990 közti korszak végére a kapitalista Finnország egyenlőbb társadalom, mint a „szocialista” Magyarország.⁴⁵

A 20. századi finn fejlődés magyarázó tényezője a Max Jakobson által kiemelt „kisállamiság” is, pontosabban az ebből fakadó rugalmasság és alkalmazkodóképesség.⁴⁶ Ugyanarról a kisállamiságról van szó, ami a magyar elitekre sorscsapás-

41 Ruostetsaari, 2015. 182.

42 A svéd elit egy része fenntartással nézte ezt. Kodolányi, 1942. 51.

43 Lipset, 1995. 59.; Tuchtenhagen, 2008. 120–121.

44 Az egyenlőség gazdasági hatásáról: Barr, 2009. Finnország a világ egyik legegyenlőbb országa: Therborn, 2016. 116.

45 Andorka, 1991. 42.

46 Jakobson, 1990. 16–17.

ként zúdult a 20. században. Ezt a helyzetet a finn elit többsége inkább kihívásként fogta fel, mintsem tragédiaként. Mindazonáltal a két finn államfő, a reálpolitikát képviselő Juho Kusti Paasikivi (1946–1956) és az „igazságért” küzdő Risto Ryti (1940–1944) felfogásának különbségeit vizsgálva a magyarhoz hasonló szempontokat is észrevehetünk.⁴⁷ A két elit felfogásbeli különbségének oka nyilvánvaló: Trianon után a magyar elit nem a teljes függetlenséget, hanem az összeomlást élte meg.⁴⁸ Finnország viszont 1917-ben először került fel független államként Európa térképére. A különbséget Kodolányi János ragadta meg: az „álmodozó” magyarokkal a „realitásérzékkel” bíró finneket állította szembe.⁴⁹ A rugalmas elit sajátos módon a finn politikai rendszert szilárdra tette: a szisztéma az 1920-as évek óta nem esett át radikális változáson, Finnországot Svédországhoz, Nagy-Britanniához és Svájcához hasonlatossá téve.⁵⁰

A finn elit – bár ott is feltűnt a politikai gondolkodásban „Nagy-Finnország” koncepciója, illetve a területi revízió – reálpolitikája az oktatásban is érvényesült. A két háború közötti „nagyfinn” elképzelések (így például Kelet-Karjala Finnországhoz csatolása) a hivatalos tankönyvekben általában nem szerepeltek, revíziós törekvéseket az oktatásban sem jelenítettek meg propagandisztikusan.⁵¹ A Nagy-Finnország-koncepció a második világháború idején is szerepet kapott, ám itt – ellentétben a hasonló magyar elképzelésekkel – a finn vezetés „önmérsékletét” indokolta. Mannerheim megállította csapatait azon a vonalon, amit ő a háborús célnak, Nagy-Finnország határa elérésének tartott. Itt hangsúlyozni kell, hogy nem Mannerheim vagy Ryti államfő kijelentéseinek hitelességét vizsgáljuk. Az 1941-es finn hadicél ugyanis a hadtörténeti szakirodalom alapján sem egyértelmű. E tanulmány szempontjából releváns az, hogy a Nagy-Finnország-koncepció alkalmas volt egy relatíve „mérsékelt” álláspont igazolására a finn közvélemény előtt.⁵²

Finn válaszok az 1945 és 1990 közötti öt kihívásra

A következőkben Toynbee elmélete nyomán öt kihívásra adott finn elitválaszt elemzünk. Minden válasznál legalább egy, de néha több külső kihívásra kellett választ találni, így a reakciók sem különíthetők el időben egymástól. Az öt kihívás és az öt válasz a 2. táblázat szerint alakult.

47 A kisállamiság „pesszimiztikus” felfogásából, a fennomán Snellman és Yrjö-Koskinen eszméiből nőtt ki a finn kisállamiság Paasikivi-féle koncepciója. Ez a nagyhatalmi érdekekhez való alkalmazkodást tűzte ki célul. Vele szemben az „igazságra és az erkölcsre hivatkozó” Ryti a vesztesek között találta magát. Kirby, 2011. 242.

48 Bibó, 2012. 198–199.

49 Romsics, 2008. 143. A konszenzusról a jobb- és a baloldal között: Jakobson, 1990. 13.

50 Nyssönen, 2006. 20.

51 A „tankönyvekben nem mutatható ki az ún. Nagy-Finnország eszme propagálása”. Richly, 2007. 237.

52 A németek felvetették a Leningrád elleni közös katonai akciót, de a finn vezérkari főnök, Heinrichs a finn támadás irányát a Ladoga-tótól északra szabta meg. Szabó, 2001. 565. Richly és Kirby szerint az előrenyomuló finn csapatok Leningrád előtti leállításával Mannerheim gesztust tett Moszkvának. Kirby, 2011. 223–224.; Richly, 1997. 491. Bár Ryti elnök egyetértett Mannerheimmel, korábban a Névat javasolta

2. táblázat. A finn elit válasza az 1944–1945 utáni kihívásokra

	Kihívás	A kihívásra adott külső válasz	A külső kihívásra adott belső válasz	A belső válasz jellege	A belső vagy külső válasz hatása
1944–1945	1. kihívás: szovjet katonai támadás	katonai ellenállás, diplomáciai tárgyalás	letelepítési politika (1962-ig) ⁵³	egyenlősítő ⁵⁴	eliten kívüli rétegek
1948–1956	2. kihívás: 1948-as kelet-európai szovjetizálás. Az USA és Svédország ellensúlya	alkalmazkodás Moszkvához + nyugati kapcsolat + északi integráció	külső finlandizáció	a külpolitikai döntéshozatal korlátozása	elit + eliten kívüli rétegek (szabad skandináviai mozgás és munkavállalás)
1956–1990	3. kihívás: a Szovjetunió leverni a magyar 1956-os forradalmat (a háttérben: a „németkérdés”)	a belpolitika igazodása Moszkvához + külkereskedelmi liberalizáció	belső finlandizáció	kekkenenizáció, elmaradt választás (1973), sajtó önkorlátozása	döntően: elit
Az 1960-as évek elejétől máig	4. kihívás: a svéd jóléti állam vonzereje	exportorientáció (EFTA-csatlakozás, megegyezés a KGST-vel, szovjet klíring)	a jóléti és fogyasztói társadalom kiépülése ⁵⁵	modernizációs, korporatív + esélyegyenlősítő ⁵⁶	elit + eliten kívüli rétegek (oktatás, egészségügy, korporatív intézmények, nemek egyenjogúsága)
Az 1960-as évek végétől máig	5. kihívás: globalizáció a) technológiai (flexibilis gyártás, 1960-as évek vége) b) olajválság (1970-es évek) c) szovjet összeomlás d) technológiai (1980-as évek, infokommunikáció)	szovjet–finn és finn–amerikai technológiai együttműködés + 1990 után: európai integráció, export felfuttatása	infokommunikációs finn modell + finlandizáció vége (1989–90) + pénzügyi válság (1990–1993) ⁵⁷	modernizációs (hatékonyságot növelő) ⁵⁸ + egyenlősítő	elit (vállalati átszervezések) + eliten kívüli rétegek (oktatás, egészségügy modernizálása)

határfolyónak. Fiziker, 2015. 334. 1942-ben finn fő hadicélnak a murmanszki vasút tűnt, de a várost nem tudták elfoglalni. Fogarassy, 1942. 482–483.

53 Helsinki egyenlősítő letelepítésbe kezdett, folytatva a két világháború közti földosztást. Halecki, 1995. 253.

54 A letelepítésekkel párhuzamosan a második világháború alatt lezárult a finn és a svéd nyelvűek közti konfliktus, illetve a „vörösök” és a „fehérek” közti gyilkos indulatokon is túljutott a finn társadalom.

55 A telepítési politika az egyenlősítéssel a jóléti államot előlegezte meg. A kifejtett jóléti állam korporatív, ágazati egyeztető fórumai az 1956-os sztrájk után jelentek meg. Urkuti, 2001. 66.; Jussila et al., 1999. 272–273.

56 Gazdasági liberalizáció és korporatív intézmények, egyenlősítő jóléti intézkedésekkel (egészség- és nyugdíj-biztosítás). Északon az egyenlőség nem újkeletű: a 16. századig a földek 90 százaléka a parasztoké volt, akik a lakosság 95 százalékát tették ki, s akiknek státusza nem hasonlítható a kelet-európai jobbágycsohoz. Lavery, 2006. 37.

57 A spekulációra alapozott fellendülés kifulladására és a szovjet piac összeomlása nyomán az OECD-országok 1945 utáni legnagyobb visszaesése következett be: Finnország GDP-je 12,5 százalékot esett. Urkuti, 2001. 59.

58 Az 1980–1990-es évek fordulóján a keynesiánust a monetáris politika és privatizáció váltotta. Urkuti, 2001.

Az első szovjet kihívás és a finn válasz: a letelepítési politika, 1945–1962

A finn modernizációt előkészítette egy intézkedés, mely látszólag visszalépés, de hosszú távon a jóléti társadalom előfeltételeit teremtette meg. A karéliei menekültek letelepítéséről van szó, ami így a hosszú távú növekedést alapozta meg. A vizsgált korszak első szovjet kihívása által kiváltott első finn válasz tehát 1944–1945-ös. Szembetűnő a finn elit gyors reakciója, a konszenzusos döntés és az egyenlősítési törekvések. Amikor Finnország léte és állami berendezkedése volt a tét („a veszély éve”: 1944–1948), akkor előbb katonai ellenállással megállították a szovjet hadsereget (1944), majd kiugrottak a német szövetségből.⁵⁹ Területi veszteség is érte keleten az országot. A szovjet hódítás és a lappföldi háború elől menekülő száz-
ezrek elhelyezése volt az első kihívás, melyre választ kellett adni. Ekkor az elit a hagyományokra épített: a skandináv rendiségtől a két háború közti finn, balti földosztáson⁶⁰ át a kis társadalmi különbségekig több tényezőre támaszkodhattak a letelepítésnél.⁶¹ Az akció egyenlősítő hatásával a birtokszerkezetet is módosította. Állami, önkormányzati, vállalati és magánföldről hasítottak ki darabokat a letelepülőknél, így a kisbirtokok kerültek túlsúlyba.⁶²

A letelepítéstől politikuskarriernek függtek: Kekkonen karjalai képviselő 1940-től vezette a Menekültellátó Központot.⁶³ Az 1945-ös letelepítést az agrárminisztérium osztályára bízta: vezetője a karéliei Veikko Vennamo.⁶⁴ Ő a populizmus máig, az Igaz Finnek pártjaig ívelő irányzatát alapította meg. A földrendezésbe beleszólt Paasikivi kormányfő is, így a törvény kimondta: a svéd–finn helyi etnikai arányokat ne módosítsák.⁶⁵ 142 ezren kaptak 2,8 millió hektárt, így Suomi az egyetlen OECD-ország, ahol a háború után nőtt a mezőgazdaságban foglalkoztatottak száma. A gazdasági érdeket háttérbe szorította a társadalmi összefogás. Még nem jóléti társadalmat építettek, de alapeszméjét követték: az egyenlőtlen-
ség csökkentése segíti a növekedést. A karjalaiak 1948-ig vehették birtokba földjüket, hasonló akciók 1962-ig folytak.⁶⁶

59 Jutikkala–Pirinen, 2004. 346., 350.; Tillotson, 1993. 217–221.

60 Pihkala, 1999. 36.; Tuchtenhagen, 2009. 86.; Kasekamp, 2010. 114.

61 A lappföldi háborúban százezer ember lakóhelye pusztult el. Granberg, 1997. 106. Az 1945 után letelepítendő karélieiak 422 ezren, az északról menekülők 160 ezren voltak. Pihkala, 1999. 28.

62 Granberg, 1997. 106.; Allardt, 1989. 218.; Pihkala, 1999. 36.; Kilpeläinen, 2016. 201.

63 Kilpeläinen, 2016. 200.

64 Vennamo Kekkonen Agrárpártjában politizált, 1959-ben a populistákkal együtt vált ki. Gombos, 2001. 160.

65 Gombos, 2001. 161–162.

66 Jakobson, 1990. 73.; Barr, 2009. 45–47.; Granberg, 1997. 107., 111–112.

A második kihívásra adott válasz: a szovjetizálás elkerülése és a külső finlandizáció

Gombos József szerint rejtély, hogy Sztálin 1945 után miért nem szovjetizálta Finnországot. Erre a revizionista történetírás ad választ: Sztálin még a háború végén sem volt abban a helyzetben, hogy „azt csináljon, amit akar”.⁶⁷ Helsinki is reálisan értékelte a helyzetet: katonai ellenállása 1944-ben nem a győzelmet célozta, hanem hogy kompromisszumra készítse a szovjeteket – ez sikerült, s így a britek is beleeshetett Finnország sorsába.⁶⁸ Paasikivi felismerte: Moszkvának egy biztonsági zóna kialakítása a legfontosabb, tehát defenzív a szovjet szemlélet. Az 1946–1956 közötti elnök a szovjet igényeket tisztán katonainak vélte, de utódja, Kekkonen a kulturális és gazdasági szférára is figyelt.⁶⁹

Nem minden a finneken múlt: az ország ugyanis periferikus jelentőségű volt katonailag. George Schöpflin szerint Sztálin számára két stratégiai irány volt fontos: a török tengerszorosok és a megszállt keletnémet zóna felé vezető. Mark Kramer és Max Jakobson szerint is Moszkvának Varsó fontosabb volt Helsinkinél. A Majszkij-féle szovjet tervre hivatkozva Békés Csaba a következőket írja: a Kreml Észak-Európában „egy semleges zóna létrehozását tartotta volna kívánatosnak a Szovjetunió biztonsága érdekében, s az ország nyugati határai mentén fekvő országokkal való jövőbeli kívánatos viszonyt pedig lényegében az 1948 után kialakult szovjet–finn kapcsolatok jellemzőihez hasonlónak írta le”.⁷⁰ Osmo Apunen szerint 1945 után „Finnország nemzetközi helyzete annyira nem vált rosszra, mint ahogy azt a háború alatt várni lehetett”, így nem feltétel nélküli megadás alapján kötöttek vele békét.⁷¹ Jukka Nevakivi magyarázata erre: 1943-ban az USA elutasította Molotov tervét a finn feltétel nélküli megadásra.⁷²

Sztálinnak kezdetben tehát nem a szovjetizálás számított. Így a finnek a szovjet politika keményebbre váltását, 1947–1948 fenyegetéseit kivédhették, mert már 1944–1945-ben eleget tettek a biztonsági igényeknek.⁷³ A szovjet katonai győzelem gyökeres váltást hozott a finn elit körében is: Mannerheim hajlandónak tűnt 1945-ben a Kremllel együttműködni, ezért a britek tartottak egy finn–szovjet katonai szövetségtől. Az 1947-es békeszerződés főleg London miatt tartalmazott a hadsereg leszerelésére szigorú előírásokat, Helsinki tévesen hitte, hogy a Kreml áll emögött.⁷⁴

Finnország nem került be a direkt szovjet zónába, Paasikivi vezetésével ugyanis az elit őrizte pozícióit, az ország pedig a tőkés berendezkedését. Vitatt,

67 Gombos, 2006. 36–37.; Bartha, 2003. 35–36. Az 1944-es „sikeres kiugrással Finnország elkerülte a megszállást és megőrizte politikai berendezkedését, így a Szovjetunió nem tudott közvetlenül beavatkozni (...), a nyugati szövetségesek Finnországot nem hagyták teljesen magára”. Richly, 1997. 497.

68 Rentola, 2012. 171–172.

69 Kramer, 2009. 59–60.; Kekkonen, 1989. 83.

70 Békés, 1999. 220. Lásd még: Rentola, 2012. 171–175.; Schöpflin, 1993. 63–64.; Jakobson, 1998. 50.; Kramer, 2009. 71.

71 Apunen, 1978. 122.

72 Idézi: Richly, 1997. 490. Ezt az álláspontot képviseli a hadtörténész Pekka Visuri is. Visuri, 1990. 17–18.

73 A finnek betiltották például a fasisztának minősített szervezeteket. Kirby, 1979. 160.

74 Visuri, 1990. 20–22.; Jutikkala–Pirinen, 2004. 353.

hogy 1948-ban kommunista puccs fenyegette-e valóban Helsinkit. Ám az biztos: 1948 tavaszán Paasikivi elnök, majd Karl-August Fagerholm új miniszterelnök fellépése megelőzte egy ilyen akció végrehajtását.⁷⁵ Az ellenállás svéd állami hagyományokra nyúlt vissza: a kommunisták befolyását a helyi bürokrácia ellensúlyozta.⁷⁶ Schöpflin tézise is igazolható: nemcsak Moszkva és Washington hatott Köztes-Európára, hanem az itteni országok saját elitje is befolyásolta a kisállamok sorsát. (A magyar példa itt negatív, tekintve hogy a Horthy-kori elit 1944–1945-ben elvesztette az irányítást a folyamatok fölött.)

Hozzá kell tenni: Finnország helyzete más volt, mint Magyarországé. Suomi szovjetizálását maga Sztálin is lassította: 1946–1947-ben a jóvátétel fontosabb volt számára, ezért mérsékelte finnországi híveit.⁷⁷ Végül a finn elit háttérbe szorította a kormányba bekerült kommunista kádereket 1948-ban, ezért ez az esztendő jelentősebb fordulópont társadalmi és gazdasági szempontból, mint az 1944-es, „fél-sikerrel felérő” katonai vereség. 1948-ban dőlt ugyanis el: a finnek megőrzik nyugati típusú társadalmi berendezkedésüket. Sztálin akarata azért sem volt olyan erős a finnek szovjetizálására, mint például a kommunista puccsal 1948-ban a keleti blokkba bevont Csehszlovákia esetében, mert a Kreml „túlnyerte” magát Prágában. A túlnyerés azt jelentette, hogy a Nyugat a csehszlovák puccsra kemény választ adott: felgyorsult a NATO szervezése. Sztálin a finneknél ezért volt visszafogott. Utóbb azonban sajnálkozott is: „túlzottan tekintettel volt” az amerikaiakra, akik szerrinte „egy ujjukat sem mozdították volna” Helsinkéért.⁷⁸

Am 1948-tól az angolszász hatalmak szerepe mégiscsak erősödött Finnországban. A hidegháború éleződésével az USA másképp kezelte Helsinkit, mint Kelet-Európát: segítséget kínált a bolsevizálás megelőzésére. Az 1948-as finn–szovjet barátsági, együttműködési és kölcsönös segítségnyújtási szerződés (YYA-egyezmény) így nem a kezdeti szovjet elképzelést tükrözte. „Puhább” lett, mint a mintának szánt magyar–szovjet szerződés. A Nyugatnak megfelelő kompromisszum jött létre, Nyugat-barát kormány alakult Fagerholm vezetésével (1948–1950), majd az USA kölcsönökkel segítette Helsinkit. Ám Gombos József szerint mítosz, hogy „a finneknek sikerült kihúzni a szerződés méregfogát”: Moszkva katonailag „azt csinált befolyási övezetében – amit akart”. Kimmo Rentola mindazonáltal úgy véli: katonailag a Nyugat lemondott a finnekről, de gazdaságilag nem. S mivel a hidegháború nem hozott katonai összecsapást, a gazdaság döntött: a tőkés berendezkedés maradt.⁷⁹

A finn gazdasági fejlődés beindulását szokás a háborús jóvátétel pozitív hatásának tulajdonítani. Kekkonen a gép-, hajó- és kábelipar kapacitásainak megduplázódásáról írt a szovjet jóvátétel kapcsán. Ám éppen tőle tudjuk: ezt főleg svéd

75 1948-ban Paasikivi elnök és a szociáldemokrata Fagerholm kormányfő a jogállamért lépett fel. Paasikivi a hadsereg riadóztatásával megelőzte a „csehszlovák típusú” puccsot. Utóbb kiderült: a finn kommunisták „kemény ága” támogatást kért Moszkvától egy puccshoz, de „nem kapott”. Ezután Yrjö Leino kommunista belügyminisztert leváltották. Jutikkala–Pirinen, 2004. 356–357.; Halmesvirta, 2001. 289.; Meinander, 199. 290–291.

76 Hivatalnokokat csak a svéd korszak szabályai nyomán bocsáthattak el. Jutikkala–Pirinen, 2004. 355.

77 Sz. Bíró, 2012. 40.; Schöpflin, 1993. 62–63.; Kirby, 2011. 238.; Gombos, 2001. 96.

78 Mastný, 1996. 42–43.

79 Kirby, 1979. 167.; Gombos, 2006. 36–37.; Rentola, 2012. 184.

hitelből fedezték: Stockholmnak fontos volt ugyanis Helsinki szovjet függőségének csökkentése. Sztálin nem akarta a svédeket a „Nyugat karjaiba lökni”, ezért sem erőltette Finnország szovjetizálását.⁸⁰ Így Helsinki nem a jóvátételt, hanem az „ütközö-zóna-státuszt” fordította előnyére.

A finlandizáció és a németkérdés (a második és a harmadik kihívás összefüggései)

A szovjet befolyás Finnországban 1945 után évtizedekig érvényesült, a finlandizálással Helsinki kül- és belpolitikáját alárendelte Moszkva érdekeinek.⁸¹ „A finlandizáció fogalmával azt a fajta államközi kapcsolatot szokás leírni, amelyben egy kevésbé erős és befolyásos állam kénytelen bizonyos engedményeket tenni a nála jóval nagyobb és erősebb szomszédjának azért, hogy nemzeti szuverenitását (vagy legalább annak nagy részét) megőrizhesse” – így Sz. Bíró Zoltán elitelméleti szempontokra is rámutat: „Finnországban a háborús évekről a háború utáni időszakra történő áttérés a politikai folytonosság jegyében ment végbe. (...) lényegében ugyanazok a politikusok vezették ki az országot a háborúból, akik nemcsak a »folytatólagos« háborúban (1941–1944) vettek részt, de már a téli háború (1939–1940)”, vagy már az első szovjet–finn háború (1918–1920) idején is fontos tisztségben voltak.⁸² Ezért érdekes, hogy Paasikivi felhívást tett közzé a háború utáni első voksoláskor, hogy „új arcokat” válasszanak a finnek a parlamentbe. Emiatt vádolták a választás szabadságának megsértésével is.⁸³

Évszázados távlatban a Kreml akkor erősítette finnországi befolyását, ha Berlin erősödésétől tartott. Bár 1945 után nem Németországtól félt, hanem az USA-tól, a finlandizáció mégis összefüggött az 1950-es évektől a németkérdéssel: az éjszakai fagyok krízise (1958) és a jegyzékválság (1961), valamint az utóbbival párhuzamosan zajló finn csatlakozás az Európai Szabadkereskedelmi Társuláshoz (EFTA) is kapcsolódott a Nyugat-Berlin körüli feszültségekhez. A Közös Piacca 1973-ban egyeztek meg a finnek a társulásról: ekkor nagyköveti szintre emelték a diplomáciai kapcsolatot a két Németországgal. A finlandizáció vége is összefügg ezzel. Helsinki akkor nyerte vissza teljes szuverenitását, amikor az egységes Németország létrejött.⁸⁴

A finlandizáció az aktuális erőviszonyoktól függve, a finn semlegességi törekvés és a szovjet befolyás eredője volt. Ehhez kellett egy harmadik erő – Washington és London –, biztosítva Helsinkit: érdemes ellenállnia a Kremlnek. S bár az USA nem bízott Kekkonenben, London rugalmasabb volt: a finn elnöknek nemcsak a KGB-vel volt kapcsolata, hanem a brit titkosszolgálattal is.⁸⁵

---

80 Arnault, 1986. 51.; Kekkonen, 1989. 80.; Jutikkala–Pirinen, 2004. 356–357.

81 A finlandizáció „a kül- és belpolitikai szuverenitás önkéntes korlátozása”. Urkuti, 2005. 519.

82 Sz. Bíró, 2012. 40.

83 Apunen, 1978. 123.

84 Helsinki Moszkva miatt nem lépett be az Európai Gazdasági Közösségbe. Gombos, 2001. 29.

85 Kekkonen KGB-s kapcsolatairól: Rusi, 2007; illetve Laqueur, 1993. 53. Kennedy finnek iránti bizalmatlanságáról: Jakobson, 1998. 5. Golicin ex-KGB-tiszt szerint Kekkonen KGB-s volt. E vád nyomán a britek az elnök mellé álltak. Rentola, 2012. 175. Kekkonen kapcsolatban állt a KGB-vel, de az nem működhetett szabadon Finnországban Oleg Kalugin szerint. Kalugin, 2009. 193.

A finlandizáció kifejezés a svéd lapkiadóira, Herbert Tingstenre és egy osztrák politikusra, Karl Gruberre vezethető vissza az 1950-es években. A szót e formában Richard Löwenthal és Walter Laqueur használta az 1960–1970-es években.⁸⁶ A szovjet függőséget hangsúlyozta az utóbbi: azok a politikai pártok kerülhetnek kormányra, amelyeket Moszkva engedélyez, és a semlegességet is beárnyékolja a szoros szovjet kapcsolat.⁸⁷ 1993-ban Laqueur úgy látta: engedelmeyeket kellett tenni Moszkvának, de Kekkonen túl messzire ment. Ki is derült róla, hogy a KGB finanszírozta kampányait.⁸⁸ Maga a finn elnök ezt mondta: „*Minél nagyobb bizalom uralkodik Finnország és a Szovjetunió viszonyában, annál inkább szentelhetjük magunkat mi, finnek, a nyugati országokhoz fűződő kapcsolataink ápolásának és továbbfejlesztésének.*”⁸⁹

A finlandizáció két fő típusát különbözteti meg Anssi Halmesvirta: a külsőt és a belsőt.⁹⁰ Ő főleg a külső megítélés és a belső megéleléstörténet szempontjából elemzi a folyamatokat.⁹¹ Ez véleményem szerint két szovjet kihívás–válasz hatás eredménye: 1948–1956-ban az első (külső) és 1956–1989 között a második (belső) fázist is a Kreml lépései váltották ki, de a finnek másképp reagáltak a két periódusban. Az első a szovjetekkel kötött barátsági, együttműködési és kölcsönös segítségnyújtási szerződéstől 1956-ig tartott. A második kezdete az 1956-os magyar forradalom leverése, vége pedig Finnország semlegességének gorbacsovi elismerése.⁹²

A külső finlandizáció 1948-ban kezdődött: az ekkor megkötött barátsági, együttműködési és kölcsönös segítségnyújtási szerződés szerint, ha Helsinki vagy Moszkva „Finnország területén keresztül Németország vagy vele szövetséges más állam fegyveres támadásának célpontjává válna, Finnország kötelezettségeihez híven szuverén államként fog harcolni, hogy visszaverje a támadást”, szükség szerint a Kreml segítségével. A szerződés nem automatizmust jelentett: a két ország tárgyalta volna, ha katonai támadás veszélyét észlelték volna – így értelmezése nyitott maradt. A finn elit kompromisszumra kész volt, de a döntő pillanatban távol tartotta a Kremlt a finn belpolitikától. Sztálinnal szemben Paasikivi stabilizálta a helyzetet: „A külpolitikának meg kell előznie a belpolitikát” – fogalmazta meg a külső finlandizáció lényegét.⁹³

86 Karl Gruber a „finnische Politik” kifejezést használta 1953-ban. Maude, 1995. 74. Richard Löwenthal írt elsőként a finlandizációról 1966-ban. Pierre Hassner is korán használni kezdte e fogalmat. Laqueur, 1977.

87 A Laqueurével ellentétes, döntően finnországi véleményekről lásd: Kirby, 1979. 188–189.

88 Laqueur a KGB-s finanszírozás kapcsán megállapítja: „valami búzlótt Helsinkiben”. Laqueur, 1993. 53.

89 „Ha ezt valaki »finlandizálásnak« nevezi, az az ő problémája, nem Finnországé.” Kekkonen, 1989. 58.

90 A külső finlandizáció a pillanatnyi erőviszonyoktól függő, a finn semlegességi és a szovjet befolyásolási törekvések eredőjeként alakuló folyamat. Ekkor Helsinki külpolitikája alkalmazkodott Moszkva vélt vagy valós igényeihez. Halmesvirta, 2008. 4., 8. Ennek nyomán időben elhatároltam a két korszakot. Az 1956-tól kezdődő belső finlandizáció öncenzúrával, belpolitikára ható szovjet nyomással és egyes politikusok kizorításával járt. A parlamentarizmus gyengült, a finn elit a belpolitikában is alkalmazkodott a szovjet elvárásokhoz. Szegő, 2013.

91 Halmesvirta, 2008.

92 Koivisto, 1997. 128–129.; Kirby, 2011. 282–283.

93 Nyssönen, 2007. 356.; Halmesvirta, 2008. 4.

A belső finlandizáció nem szovjetizálást jelentett (harmadik kihívás)

A finlandizáció második periódusában – 1956–1989 között – a külső finlandizációhoz képest már többről volt szó. 1956-tól, a harmadik szovjet kihívástól, a magyar forradalom leverésétől kezdve Kekkonen belső finlandizációs törekvései érvényesültek. A szovjet álláspont keményedett ekkor, az államfő pedig még inkább a kompromisszumra hajlott. Tehát 1956 is komoly kihívás–válasz effektushoz vezetett, immár a harmadikhoz, 1944–1945 és 1948 után: a külső kihívásra ekkor a finn elit egy évszázados hagyományhoz illő, rugalmas választ adott. 1956 megmutatta a különbséget a finlandizáció és a szovjetizálás között is. Nyikita Hruscsov titkos beszéde elhomályosította a XX. kongresszuson elmondott nyilvános szónoklatát: eszerint az enyhülés a Nyugatnak tett gesztus volt, nem a direkt szovjet befolyási zónának, s nem is Magyarországnak.⁹⁴ A finnek sejtették, hogy csak átmenetileg nőtt a mozgásterük, később visszavettek igényeikből. Az SZKP 1956 februárjában kiadott egy nyilatkozatot, amely utalt ugyan a finn semlegességre,⁹⁵ de ezt Helsinki nem értette félre: a gesztus a Kreml befolyásának őrzését szolgálta egy finomodó hatalmi technikát igénylő korban.⁹⁶

A rakéták és atomfegyverek világában a hagyományos haderő jelentősége csökkent. Moszkva európai gesztuspolitikájával függ össze Kekkonen 1953-as akciója: bukott kormányfőként, nehezítve utódja, Sakari Tuomioja helyzetét, kiszivárogtatta: a Kreml hajlandó lenne területi engedelményekre Helsinki javára.⁹⁷ Kekkonen revíziós törekvései illeszkedtek a Kreml terveihez: protezsáltjuk népszerűségét akarták növelni, kisebb, *de facto* átadott területek árán. A Saimaa-csatorna bérbeadása – erről később szó esik még – ugyanis *de jure* nem járt határmódosítással. (A tényleges határváltoztatást Moszkva geopolitikai okból nem hagyhatta.)⁹⁸ Kekkonen már 1955-ben gondolkozott Karélia visszaszerzésén. Évtizedekig próbálkozott, de a porkkalai szovjet katonai támaszpont visszaadásához mérhető sikert nem ért el.⁹⁹ Porkkalát 1955-ben kapták vissza, beléphettek az ENSZ-be, sőt az Északi Tanácsba (ÉT) is.¹⁰⁰ Ennek ára a szovjet–finn barátsági, együttműködési és kölcsönös segítségnyújtási szerződés húsz évvel való meghosszabbítása volt.

Kekkonent 1956-ban elnökké választották, és a szovjetek mindent megtettek, hogy hatalmon tartsák. A Saimaa-csatorna bérbeadása is az ő szavazóbázisát

94 Hruscsov szerint ők nem a kapitalizmus hívei, de nem akarnak beavatkozni a tőkés rendszerű államokban. Tehát csak Nyugatnak zárta ki a beavatkozást. *Szabad Nép*, 1956. február 16., 1.

95 Halmesvirta, 2001. 302–303.

96 Löwenthal szovjet poszttotalitarizmusról, Laqueur autoriter rendszerről ír. Rainer, 2011. 97–102.

97 MNL OL, KÜM, finn, XIX–J–1–j; 13. d. XX-202. Pénzügyi kérdések. 616. Titkos. 1953.

98 Bulgaryin kormányfő 1955-ben közölte Kekkonennel: Karélia ügye az egész szovjet–finn kompromisszumos csomagot romba döntené. Így Kekkonen nem hiúsította meg emiatt az akkori megegyezést. Suomi, 1991. 408–409.

99 Rusi, 2007. 65.

100 A tanács alapítói: Dánia, Svédország, Norvégia, Izland. Az ÉT tagjai az alakuláskor, 1952-ben törölték el az útlel-ellenőrzést, 1954-ben jött létre a közös munkaerőpiac, és 1955-től ugyanazok a társadalombiztosítási jogok érvényesültek minden skandináv állampolgár számára.

erősítette az 1960-as években.¹⁰¹ A Kreml csak addig tett gesztust területi kérdésekben, amíg a finnek bele nem mentek a barátsági szerződés prolongálásába. 1956-ban a finn területi követelések felvetésének már csak a lehetősége is aggasztotta Moszkvát. A potenciális finn igényekről, amelyek a szovjet vezetők tervezett 1956-os helsinki útja előtt vetőd(het)tek volna fel, diplomáciai jelentéseiben írt Szipka József helsinki magyar követ. Ő úgy tudta, a finnek fel akarták vetni a határrevíziót, s azt tudakolták diplomáciai úton, hogy Nyikita Hruscsov, Nyikolaj Bulganyin és Kliment Vorosilov elfogadnának-e egy meghívást. Szipka szerint, ha a szovjet vezetők eljöttek volna Helsinkibe, biztosan felvetették volna nekik Karélia, azaz a finn keleti határ ügyét.¹⁰² Ezt egy másik magyar diplomáciai értesülés is megerősítette 1956 nyarán, Vorosilov vizitje előtt.¹⁰³ Így Moszkva nem merte kockáztatni, hogy Hruscsov utazzon Helsinkibe. Nem akartak nemet mondani a finn követelésekre.¹⁰⁴

Később, a hidegháborús klíma fagyosra válásával, a magyar '56 leverésével, a finnek is visszafogottá váltak: 1957-ben már Hruscsov is ellátogatott a finn fővárosba, ahol nem vetették fel a határkérdést.¹⁰⁵ A finnek az ENSZ-ben is tartózkodtak a magyarországi szovjet beavatkozás elítélésétől, így reagáltak a harmadik (szovjet) kihívásra: a belső finlandizáció nyomán Kekkonen hatalma erősödött – az ügyvezető és kisebbségi kormányok gyakoribbá válása a parlamentarizmust gyengítette.¹⁰⁶ 1945–1990 között 3845 napig (bő tíz évig) kisebbségi vagy „hivatalnokkormány” működött Helsinkiben.¹⁰⁷

A finn belpolitikában érzékelhető szovjet befolyás összefüggött a rendezetlen németkérdéssel. Nyugat-Berlin körül a helyzet már 1958 végén élesedni kezdett.¹⁰⁸ A belső finlandizáció mélypontja volt az „éjszakai fagyok” krízise, miután a Nyugat-barát szociáldemokrata Fagerholm megalakította harmadik kormányát 1958 augusztusában. A szovjetek attól félték: az Agrárpártot Kekkonen ellen hangolják, így változna a külpolitika, s így az NSZK-ra és az NDK-ra gyakorolt finn hatás miatt is aggódtak. A Kreml kereskedelmi korlátozást rendelt el, és propagandaháborút indított Fagerholm ellen. Decemberben szovjet nyomásra az agrárpárti (Kekkonen pártja ez) miniszterek lemondtak, s a kormány megbukott. Közben zajlott a szociáldemokraták párton belüli válsága. Az egyik frakció 1959-ben saját pártot alapított Munkások és Kisgazdák Szociáldemokrata Szövetsége

101 A Saimaa-csatorna a finn tóvidék fa- és fémexportját könnyíti meg. Dolmányos, 1972. 68., 220., 222.

102 MNL OL, KÜM, finn. XIX-J-1-j; 8. d., 52. tétel. 139/szig.titk./1956.

103 MNL OL, KÜM, finn. XIX-J-1-j; 8. d., 52. tétel. 006387/sz-t./56.I. Mikola Rezső (Külgügyminisztérium) értesülése.

104 MNL OL, KÜM, finn. XIX-J-1-j; 8. d., 52. tétel. 176/sz.t./1956. „Ezért nem rendelték Vorosilov elvtárs mellé a Szovjetunió külügyminisztériumának egy vezető tisztviselőjét sem.” MNL OL, KÜM, finn. XIX-J-1-j; 8. d., 52. tétel. 176/2/szig.titk./1956.

105 Kekkonen naplójába így írt 1958-ban: „Másképp tény, hogy Finnország az orosz érdekszférához tartozik, és ha a finnek nem szabnak határt [saját politikájuknak], az oroszok majd megteszik. Az orosz érdekszféra nem fog megváltozni a Szovjetunió rovására – jól emlékszünk Magyarország sorsára.” Halmesvirta, 2002. 5. Vö. MNL OL, KÜM, finn. XIX-J-1-j; 8. d., 52. tétel. 50/szig.titk./1957.

106 Kirby, 1979. 175.; Halmesvirta, 2008. 7.

107 Saját számítás. Az adatok forrása: Gombos, 2001. 222–226.

108 Hruscsov ultimátuma 1958 novemberében Nyugat-Berlin demilitarizálását követelte. Bihari, 2002. 319.

(TPSL) néven.¹⁰⁹ Kekkonent 1959 januárjában Leningrádba hívták, demonstrálva a válság végét.¹¹⁰

A következő nagy finn–szovjet diplomáciai krízis, a „jegyzékválság” is egy Berlin körüli vita közben tört ki: 1961-ben kezdték a berlini fal építését, s ekkor Moszkva jegyzéket intézett Helsinkikez, katonai konzultációt kezdeményezve a barátsági, együttműködési és kölcsönös segítségnyújtási szerződés alapján. Ez a Finnországot vagy finn területeken át a Szovjetuniót célzó német (vagy velük szövetséges) támadás veszélye esetén írta elő a konzultációt. Az éppen zajló finn kampány közben Hruscsov nyilvánosan kimondta: Kekkonen újraválasztását szeretné.¹¹¹ Az elnök Novoszibirszkbe utazott, s a krízis megoldójaként tüntette fel magát, akinek sikerült elkerülnie a Kreml beavatkozását. A feszült légkörben ellenjelöltje, Olavi Honka visszalépett, Kekkonen nyert. Egyesek szerint ő rendezte a konfliktust újraválasztása érdekében.¹¹²

Az 1960-as évek szovjet törekvésének, Kekkonen népszerűsítésének volt példája a Saimaa-csatorna ügye: a világkereskedelemben ekkor kapcsolódott be a keletfinn tóvidék ipara. 1960-ban kezdte újra Kekkonen az utolsó Fagerholm-kormány alatt megszakadt tárgyalásokat a csatornáról,¹¹³ mely a Finn-öböl és a keletfinn Saimaa-tórendszer között húzódik.¹¹⁴ Egy 1961-es magyar diplomáciai irat szerint Moszkva a finn közvéleményt akarta befolyásolni a csatorna bérbeadásával.¹¹⁵ Kekkonen végül az 1962-es Saimaa-egyezménnyel elérte, hogy Helsinki használhassa e szovjet területet. A nemzetközi vérkeringésbe bekapcsolódó keleti finn térségek az Agrárpárt választói bázisát adták. Moszkva így Kekkonent segítette a kampányban, befolyásolva a választásokat.¹¹⁶

Moszkvával is erősödtek a gazdasági kapcsolatok. *„Gyakran játszottunk úttörő szerepet a nemzetközi kooperáció formáinak fejlesztésében. Már az első, 1947-es gazdasági szerződésben megegyeztünk a kölcsönös kedvezmények elvében, (...) 1950-ben Finnország volt az első piaci gazdaságú ország, amely öt évre szóló árucere-egyezményt kötött a Szovjetunióval”*¹¹⁷ – Kekkonen ezzel arra utalt, hogy az EFTA-hoz csatlakozva, Moszkvának továbbra is megadták a legnagyobb kedvezményt. A szovjet gyanakvás eloszlására az EFTA-n belül Finnországnak (formálisan) önálló szervezetet hoztak létre. Egy közös tanácsról (FinEFTA) volt szó, így Helsinki az EFTA-nak csak 1986-ban lett teljes jogú tagja – akkor is csak a Kreml jóváhagyása után.¹¹⁸ Az EFTA-hoz csatlakozva Helsinki a Közös Piacon kívüli nyugat-

109 Halmesvirta, 2001. 302.

110 Jutikkala–Pirinen, 2004. 360.; Jussila et al., 1999. 276–277.

111 Jussila et al., 1999. 279.; Singleton, 1991. 190.; Halmesvirta, 2008. 7.

112 Jutikkala–Pirinen, 2004. 361.; Jussila et al., 1999. 287.

113 Jussila et al., 1999. 279.

114 Paasikivi idejében vetődött fel, hogy szükség lenne a csatorna szovjet részére is, „miután a Saimaa-tórendszer vidékét alig köti össze vízi út Finnország egyéb területeivel, tengeri kijárata pedig a Szovjetunióhöz keresztül létesíthető a leggazdaságosabban”. MNL OL, KÜM, finn, XIX–J–1–j; 13. d.; 296/962 szig. titk.

115 MNL OL, KÜM, finn, XIX–J–1–j; 13. d.; 24/szt. 1961.

116 Uo. Vö. Jussila et al., 1999. 277.

117 Kekkonen, 1989. 81.

118 A teljes jogú tagságot Gorbacsov már nem ellenezte. Urkuti, 2005. 525–526.

európai országok szabadkereskedelmi térségéhez kötötte magát. Ez a külkereskedelem további liberalizálását és a fa- és papíripar szempontjából fontos brit célpiac biztosítását is elősegítette. Kekkonen szovjet jóváhagyást kapott a belépéshez: ha nem csatlakoztak volna, akkor Norvégia és Svédország átvette volna külpiaci pozícióikat. Így az 1961-es belépés után az EFTA részaránya a finn kivitelben 20-ról 50 százalék fölé ugrott.¹¹⁹ Helsinki kereskedelmét a Szovjetunióval klíringszerződés szabályozta: keretösszeget rögzítettek a bilaterális forgalom össz volumenére, ezt igyekezett a két fél áruval feltölteni. Általában a finnek tudtak versenyképes termékeket kínálni, de az 1970-es évek olajválsága Moszkvát hozta előnybe.

A svéd modell vonzása (negyedik kihívás) és a finn–svéd gazdasági pálya

1945–1990 között Finnország azért is emelkedhetett a világ legfejlettebb országai közé, mert modernizációja során a nyugati – illetve az északi – orientációt követte. Ám északon is két modell létezett: a svéd és a dán. A fő eltérés: a dán társadalomszervezés centralizáción alapul, a svéd és a finn decentralizáción. Finnországban nem a központi kormány felel a szociális ügyekért, a környezetvédelemért.¹²⁰ Az autonómiát Ilkka Taipela a gazdasági fejlődés tényezői közé sorolja.¹²¹

A finnek a társadalompolitikában a svéd úton jártak, de csak az 1960-as évektől követték a svédeket: ekkor vált általánossá a munkanélküli-segély és a nyugdíjbiztosítás. A finn társadalom struktúrája hasonló a svédhez: egységes a munkásosztály, a feudalizmus sosem fejlődött ki, legalábbis közép-európai értelemben nem volt északon jobbagység sem.¹²² A finn fogyasztói társadalom is később alakult ki a svédnél. Az ok a szovjet jóvátétel miatti forráskivonás: az életszínvonal alacsony volt, a cukor és kávé elosztását 1954-ig korlátozták, a jegyrendszer jó része 1947–1949-ig volt hatályban. 1952-ben, a helsinki olimpia idején érkezett az első Coca-Cola-szállítmány az országba. A fogyasztói társadalom kialakulását segítette a külkereskedelem 1955–1957-es liberalizálása: 1962-ben oldották fel az autóimport-korlátozást. A televíziózás kezdett általánossá válni, a modern háztartási gépek (mosógép, hűtőszekrény) pedig a nők házimunkára fordított idejét rövidítették le. Az 1960-as évekre vált általánossá a folyó víz és a beltéri mellékhelyiség az otthonokban.¹²³

A svéd modell a magas adóterhek miatt nem volt elég hatékony. Ezért a gazdaságpolitikában időnként a dán példát követték a finnek: a munkát terhelő adókat alacsonyan tartották. Kisebb jólétet eredményeztek így a szociális transzfer-

119 Az 1960-as évek alatt ugrott meg az EFTA-kereskedelem. Meinander, 1999. 384.

120 A finn oktatás, egészségügy és szociális ellátás jelentős része önkormányzati feladat. Nousiainen, 2016. 25.; Eichengreen, 2008. 274.; Allardt, 1989. 214.

121 A politikus 2017-es budapesti előadásán még négy tényezőről szolt: konszenzusos rendszer, ingyenes és kötelező oktatás, trilaterális rendszer (korporatív döntéshozatal a gazdaságban) és a nemek egyenjogúsága.

122 Pogátsa, 2012; Allardt, 1989. 212., 215.; Gombos, 2001. 154., 164–165.

123 Heinonen, 2013. 10–13., 22–25., 31.

rek, de a finnek nem váltak „transzferfüggővé”, a gazdaság pedig hatékonyabb lett.¹²⁴ Finnország 1945–1990 között majdnem megötszörözte gazdasági fejlettségét (489 százalékos fajlagos GDP-növekedés), míg Svédország bő háromszoros értéket mutathatott „csak” fel (318 százalék). A nagyobb finn dinamikában a termelékenység növekedése, az 1980-as évekbeli szovjet hatás, illetve a finn márka leértékelés-sorozatának hatása emelhető ki.¹²⁵ Hosszabb távon azonban a szovjet piac nem bizonyult stabilnak: Mihail Gorbacsov bukása előtt a kétoldalú kereskedelemben óriási adósság gyűlt fel (600 millió euró). Az ezután bekövetkező szovjet összeomlás pedig egybeesett a finn gazdaság más problémáival – „buborék” keletkezett a pénzügyi liberalizáció hibái miatt –, így a háború után a fejlett országok körében a legsúlyosabb gazdasági krízis lépett fel: a finn GDP 10 százaléknál is többet zuhant 1990–1993-ban.

A jóléti-korporatív állam és a modernizáció (a negyedik és az ötödik kihívás összhatása)

A kihívás-válasz hatások közül a jóléti állam kiépülését eredményezte. A kihívást itt az 1956-os nagy sztrájk, a demográfiai robbanás és a svéd állam vonzereje együttesen jelentette. A munkabéke fontossá vált az 1956-os általános sztrájk után, amely hetekre megbénította a gazdaságot.¹²⁶ Az 1960-as évek elején vezették be a munkanélküliség kezelésére az országos biztosítási rendszert. Ennek két pillére: az érintett korábbi jövedelmétől függő segély és az alanyi jogon járó alapsegély. A nyugdíjrendszer hasonlóan épült fel: jövedelemtől függő és minimálnyugdíjon alapuló pillérei voltak. A demográfiai robbanásra (a lélekszám 1950-ben elérte a négy milliót), a „baby-boom-generáció” megjelenésére az oktatási kapacitások fejlesztésével reagáltak, megteremtve a tartós növekedés alapjait, sőt a későbbi, ötödik – globális infokommunikációs – kihívásra adott választ is segítette a képzés javítása.¹²⁷

A sztrájkra, a demográfiai hullámra és a svéd „vonzásra” adott válasz tehát a jóléti társadalom kiépítése volt. Ennek előkészületei már korábban elkezdődtek: az 1950-es években ért véget a finn „ellenőrzött gazdaság” korszaka. 1954-ben megszűnt a jegyrendszer. A külkereskedelmet 1957-től liberalizálták. Az ár- és bérrendszer új szabályozása nem tökéletesen szabad piacot kreált, hanem a korporatív gazdaságirányítást erősítette, ami a modern jóléti társadalmak jellemzője.¹²⁸

---

124 Jakobson, 1990. 12., 78.

125 Az úgynevezett „leértékelési ciklusokról” lásd: Urkúti, 2001. 72.

126 A sztrájk 1956. március 1-jétől 19 napig tartott, 430 ezer dolgozó vett benne részt. Halmesvirta, 2001. 302.

127 Jussila et al., 1999. 272–273.; Hjerpe, 2008.

128 Az 1960-as évek az állam, a munkaadók és a munkavállalók munkabékét teremtettek, s alacsonyan tartották a munkanélküliséget is. Urkúti, 2001. 68.; Arnault, 1986. 64–66.

Jacques Arnault az iparban és a bankéletben ennek megfelelően összefonódásokat észlelt. Ő a Nokia és a bankok, biztosítók összekapcsolódására fókuszált. Päivi Oinas viszont azt hangsúlyozza, hogy a fa- és papíripar világcégeinek, az UPM–Kymmene-nek, illetve a Stora Ensónak a finn elődcégei a finn állammal, illetve a helyi bankokkal-biztosítókkal összefonódva terjeszkedtek a világpiacon.¹²⁹ A modernizációra példa a Nokia folyamatos átalakulása: a közös tulajdonosi háttérrel működő cégeket, vagyis a faipari, a gumiipari és a kábelgyártó tevékenységeket 1967-ben vonták össze, és elkezdődött a modern technológiára való átállás. A Nokiának voltak hagyományai, melyekre lehetett támaszkodni – ha az informatikai társadalomra való átállást, az ötödik kihívás–válasz hatást elemezzük. Már a háború alatt távközlési fejlesztések zajlottak a finn hadseregben és a hadiiparban. Ezt a finn kábelművek, a Nokia egyik elődvállalata is hasznosította a polgári terelésben, de előtte még az 1960-as években is a finn hadseregnek szállított rádiótelefonokat, s 1971-re gyakorlatilag már egy finn mobiltelefon-hálózatot épített ki, amit akkor még autórádió-telefonhálózatként ismertek.

A Nokia felfutása egy nagyhatalmi kihíváshoz kötődik. Ez akkor vált nyilvánvalóvá, amikor 1969-ben a Kreml feladta a számítógép-fejlesztési programját, és az IBM 360-as széria másolását határozta el. Ez pedig felértékelte a korábban létrejött szovjet–finn tudományos és technikai együttműködést. A kapcsolat a számítástechnikában „burjánzott” (a Nokia ekkor még komputereket is gyártott). Az ötödik kihívás–válasz hatás kezdetét tehát már az 1960-as évek végén észlelhetjük. A Nokia 1957-től működött együtt Moszkvával, a finn–szovjet technológiai vegyes bizottságon keresztül. Az 1970-es években ez már kereskedelmi jelleget öltött – a Nokiának egyre fontosabb lett Moszkva: az 1980-as években a szovjet piacra automatikus telefonközpontokat, robot- és automatizációs, komputer- és vezetékek nélküli távközlési technológiát szállított, hatalmas profittal. Ám a szovjet–amerikai viszony 1970-es évek végi romlásával a Nokia helyzete érzékenyvé vált a COCOM-lista – az amerikai technológia exportjának korlátozása – miatt. Hiába volt fontos a szovjet piac, a berendezések alkatrészei az USA-ból is érkeztek. Így figyelni kellett Washington érdekeire is, ahol gyanakodva tekintettek a szovjet–finn technikai kooperációra. Helsinki az 1980-as években titkos egyezményt kötött a Pentagonnal. Így az USA kontrollálhatta, milyen high-tech eszközök jutnak szovjet kézre. 1987-ben kormánymegállapodással erősödött az amerikai kapcsolat. A finnek ekkorra a NATO-államokkal egyenértékűnek számítottak: megkapták a legmodernebb technológiát, de nem adhatták át Moszkvának.¹³⁰

129 Arnault, 1986. 57–61.; Oinas, 2005. 1230.

130 Autio-Sarasmo, 2011. 72–74.

Társadalmi változások és a pártrendszer összefüggései, a pártok kekkonenizációja

Finnországban a jóléti társadalom kiépítése dinamikus ipari növekedéssel párosult. Ám ez komoly kihívásokkal járt: 1950-ben a munkaképes lakosság több mint egyharmada az agráriumban dolgozott, s már ekkor elindult a vidékről városba vándorlás, amely az 1960-as évek második felétől gyorsult fel. Nemcsak belső folyamatokról volt szó, hanem Finnországból Svédországba is megindult a vándorlás. Ezt az 1950-es évek közepétől az északi államok közti egységes munkaerőpiac segítette elő. Így a finn munkanélküliséget „exportálták”, főleg Svédországba. A szomszédos országba távozók 300 ezren lehettek.¹³¹ A kivándorlás az agrárium átalakulása mellett összefüggött az 1945 utáni „baby boom”-generáció munkába állásával is. A csúcst az exodus 1970-ben érte el: 41 ezren hagyták el az országot Svédország felé. A döntő lökést ehhez a finn márka drasztikus leértékelése adta: 1967-ben a svéd nominálbérek így 31 százalékkal értékelték fel.¹³²

A gazdasági változások főleg belső, finn folyamatok eredményei. Az ipar és a szolgáltatások is fejlődésnek indultak. „Skandináv” foglalkozási szerkezet alakult ki: 1960–1980 közt 22 százalékponttal zuhant az agrárnépesség aránya (13,5 százalékra). Közben az ipar alig növelte arányát (32,6 százalékról 34,6 százalékra), tehát a szolgáltatások szívták fel a munkaerőt: 32,2-ről 51,8 százalékra nőtt az ágazat részaránya.¹³³ A jóléti állam funkcióbővülését a nyugdíjasok és a diákok számának növekedése is mutatja (3. táblázat).¹³⁴

3. táblázat. A finn lakosság megoszlása foglalkozási kategóriák szerint (%)

	1950	1960	1970	1975	1980
Mező- és erdőgazdaság	41	32	18	12	9
Ipar	21	19	21	21	21
Építőipar	8	10	9	8	6
Közlekedés és távközlés	6	7	7	7	7
Kereskedelem	8	10	13	13	14
Szolgáltatások	9	11	13	15	18
Nyugdíjasok, diákok stb.	6	11	18	20	24
Ismeretlen	1	0	1	4	1
Összesen	100	100	100	100	100

A finn agrárium fejlődése, gépesítése negatív hatással is járt: a gazdák között nőtték a különbségek. A leggyengébbek feladták gazdaságukat, miután az állam kezdte leépíteni a szubvenciókat. A „parasztok megfojtása” ellenállást váltott ki az 1970-es választásokon. A Kekkonen Agrárpártjából 1959-ben kivált, Vennamo-

131 Granberg, 1997. 108–109.; Jakobson, 1998. 93.; Bánfalvy, 1996. 736.

132 Urkuti, 2001. 71–72.

133 Granberg, 1997. 109–110.; Alestalo, 1986. 36–37.

134 Allardt, 1989. 219.

féle Finn Kisgazdapárt győzelmet aratott a hagyományos centrámpárti és népi demokrata¹³⁵ körzetekben. Utóbb a Finn Vidék Pártja nevet vette fel. A feszültség indokolhatta, hogy Kekkonen 1973-ban miért nem akarta elnökválasztáson megmérettetni magát. Timo Vihavainen szerint nyugati demokráciában ez példátlan volt.¹³⁶ Kekkonen szerint tárgyalnia kellett a Közös Piacca a szabadkereskedelemtől, és elő kellett készítenie a helsinki értekezletet. A Kremlnek sem volt érdeke a leváltása,¹³⁷ így a szovjet hatásra hosszabbították meg az elnöki ciklust 1973-ban.

A jóléti szociálpolitikának sokrétű hatása volt a finn pártrendszerre. Míg a (szélső)jobboldal erősödött – a Vidék Pártja az 1980-as években a kormányba is bekerült¹³⁸ –, gyengült a Finn Kommunista Párt (FKP), mivel eltűnt a vidéki proletariátus. Az FKP 1948–1966 közt kiszorult a kormányból, de az ipari körzetekben erős maradt. Az agrárregiókban a modernizációs bizonytalanság miatt volt meghatározó. A finn kormányba 1966-tól a kommunisták bekerültek ugyan, de a konszenzusos politikai elitbe csak részben integrálódtak.¹³⁹ Az FKP gyengülésében¹⁴⁰ közrejátszott a nagyhatalmi befolyás, a belső folyamatok és a kommunista pártelit döntésképtelensége: a finn konszenzusos elitbe integrálódjon-e, egy külső hatalom érdekeit szolgálja-e ki vagy saját hatalmi érdekeit nézze.¹⁴¹

Miközben a finn pártrendszer a nagy társadalmi változásokra reagált, a pártokon belül a finlandizáció sajátos jelensége, a „kekkonenizáció” zajlott. Azaz Kekkonen pártján kívül is megjelentek az államfő emberei a politikai szervezetek meghatározó figuráiként. A legfontosabb ebből a szempontból az FSZDP, a szociáldemokraták „megdolgozása” volt, ami Moszkva és Kekkonen manipulációinak köszönhető. Az FSZDP elhatárolódott a baloldali radikalizmustól, s fokozatosan romlott a viszonya a kommunistákkal és Moszkvával 1945 után. A párt antikommunista attitűdjét fokozta 1948-ban a népi demokráciák tanulsága: a kommunisták és a szociáldemokraták közötti együttműködés az utóbbiak szervezeti felszámolásához vezet.¹⁴² Az FSZDP meggyengítése Kekkonen 1956-os elnökké választása után sikerült, különösen 1958–1959 után. Fagerholm szociáldemokrata kormányfő ekkori lemondása után kezdődött az FSZDP „kekkonenizációja”: a pártból 1959-ben kivált a Munkások és Kisbirtokosok Szociáldemokrata Szövetsége, amely kormányzati szinten együttműködött az Agrárpárttal és jó kapcsolatban volt Kekkonennel 1958–1973 között.

135 A kommunista befolyású, népfront jellegű tömörülésről, a Finn Népi Demokratikus Szövetségről van szó.

136 Granberg, 1997. 112.; Klinge, 1991. 146–152.; Dutton, 2009. 40.

137 Kekkonen hatása a finn politikára Moszkva befolyását is közvetítette. Dutton, 2009. 40–41.

138 Ekkor Veikko fia, Pekka Vennamo irányította a pártot. Az 1990-es évek elején megbuktak a választásokon. Ám a 2000-es években újjáéledő populizmus, az Igaz Finnek – a második legerősebb párt a 2019-es választásokon – gyökerei a Finn Vidék Pártjáig nyúlnak vissza. Granberg, 1997. 108.; Gombos, 2001. 160.

139 Berezki, 2002. 197.; Jakobson, 1998. 93.; Gombos, 2001. 155–157.

140 Az FKP-t megosztotta az 1968-as Prágai Tavasz elfojtása. A sztálinisták gyengültek, majd kiváltak 1985-ben. A megmaradt pártból 1990-ben megalakult a Baloldali Unió. Az 1980-as évek végén megszűnt a Finn Népi Demokratikus Szövetség, az FKP gazdaságilag is csődbe jutott. Kommunista Munkáspárt alakult. Gombos, 2001. 157.; Berezki, 2002. 197.

141 A párt választási párttá vált: az ideológia helyett a mandátumszerzés lett fontos. Gombos, 2001. 157.

142 Gombos, 2001. 154–155.

Az FSZDP maradéka is váltott: a jóléti államot propagálták – nagy szerepet kapott a női egyenjogúság kérdése. A megosztottság 1973-ban ért véget: a pártból kiváltak többsége visszalépett, a szociáldemokraták felsorakoztak Kekkonen mellett. Az FSZDP meghatározó személyisége ekkoriban már Rafael Paasio volt, a kekkonenizáció egyik „fő terméke”. Ő 1966–1968 között és 1972-ben is miniszterelnök volt. Középutasként és Kekkonen embereként kerülhetett hatalomra, s a Kremlnek elfogadható volt. Döntő érdemei voltak a jóléti állam kiépítésében, ami a modernizáció motorja lett. „Balra is nyitott”: 1966-ban meghívta kabinetjébe a Finn Népi Demokratikus Szövetséget (SKDL).¹⁴³ Kalevi Sorsa kiválasztásában is nagy szerepe lehetett, amikor az utóbbi az FSZDP főtitkára lett. Ebbe szintén beleszólt Moszkva. A Kremlnek az volt a legfontosabb, hogy ne jobboldali szociáldemokrata kerüljön a párt élére. (Sorsa később Finnország leghosszabb ideig regnáló miniszterelnöke lett.)

A kekkonenizáció nemcsak a szociáldemokratákat érintette, hanem szinte az összes nagyobb finn pártot. Kekkonen saját pártján, az Agrárpárton kívül a Svéd és a Finn Néppártot, de a konzervatívokat, továbbá a függetleneket, pártonkívülieket is. A két háború közötti vezető erő, a Nemzeti Koalíciós Párt (NKP) különleges szempontból: 1945 után „szalonképtelenné” vált, a tőle jobbra lévő pártokat feloszlatták. Hiába fogadták el 1957-ben a „népi kapitalizmus” programját, s léptek közelebb a jóléti államhoz, illetve a „reformbarát konzervativizmushoz”, ez akkor még nem volt elég a hatalomba való stabil bekerülésükhöz. Erkki Huurtamo jutott közben többször miniszteri poszthoz. Ez Kekkonennel ápolt személyes jó viszonyának volt köszönhető – ő a kekkonenizáció konzervatív reprezentánsa. Az NKP egésze mindazonáltal többször ellenezte Kekkonen külpolitikáját és újraválasztását. Ez pártszakadást okozott: Alkotmányos Jobboldali Párt néven a Kekkonen-ellenes szárny 1974-ben kivált. A „megtisztulás” hangsúlyossá tette a párt új, mérsékeltebb irányvonalát. Az 1987-es választások után az NKP adta a kormányfőt: Harri Holkeri jóléti programot hirdetett.

Az 1945–1990 közötti finn gazdaság- és politikatörténet értelmezési keretei

Finnország 1945–1990 közötti története öt szempont (demokrácia, szabad piacgazdaság, finlandizáció-függetlenség, protestantizmus, földrajzi fekvés) alapján rendszerezhető:

---

143 Singleton, 1991. 148.; Jutikkala–Pirinen, 2004. 361–362.

1. Finnországot demokratikus berendezkedését megőrző államként jellemzik.¹⁴⁴
2. Finnországot szabadpiaci országgént állítják szembe a szovjet blokk államaival.
3. Az ország egészét nem szállta meg Sztálin, elkerülve a direkt szovjet befolyási zónát.¹⁴⁵
4. Protestáns ország fejlett oktatással és magas megtakarítási hajlandósággal, így mind a szellemi, mind az anyagi infrastruktúrában erős bázisa volt a gazdasági fejlődésnek.¹⁴⁶
5. Az országnak kedvezőbb a földrajzi fekvése és jobbak a természeti adottságai, mint a kelet-közép-európai országoknak, ezért volt szerencsésebb a fejlődése.¹⁴⁷

Erre az öt állításra egyfajta válaszként, talán túlzottan is negatív megállapításokat tesznek mások:

1. Kekkonen elnöksége távol állt a demokráciától. A sajtószabadság korlátozása, az öncenzúra,¹⁴⁸ a pártok manipulálása és az elnöki hatáskör kiterjesztése¹⁴⁹ miatt Kekkonent „monarchizmussal” vádolták, elveszett függetlenségéről beszélve.¹⁵⁰
2. A szovjetizálthoz képest a finlandizált gazdaság szabadabb, de nem teljesen liberalizált.¹⁵¹ A liberalizáció tévedései is okozták az 1990-es krízist, amit fokozott az oligopol belső piac.¹⁵²

144 Timo Vihavainen szerint Kekkonen hatékony volt a nyugati kapcsolatok fejlesztésében. Dutton, 2009. 40. Gombos: Finnország, „kivétel”: Köztes-Európa egyetlen állama, amelyre nem erőszakolták rá a szovjet típusú berendezkedést. Gombos, 2006. 33.

145 A második világháborúban három hadviselő fővárosát nem foglalták el: Moszkvát, Londont és Helsinkit. Gambiez, 1986. 10. Sem a náci, sem a szovjetek nem szállták meg az országot. Jakobson, 1998. 5–6.

146 A megtakarítási ráta a nemzetközínél magasabb, gyorsítva a tőkeképződést. Urkuti, 2001. 64.

147 Az ország periferiális fekvése kedvező volt, amikor a szovjet hadsereg támadásának lassításáról volt szó. Varga, 1991. 334–335. A finn és a magyar vezetők 1943-tól a háborúból való kihátrálást készítették elő, egymást is figyelve. Ezt 1944-ben sikerült a finneknek végrehajtani, a magyaroknak nem. Ennek fő oka a két ország különböző stratégiai helyzete. Kosáry, 1994. 317–318.

148 Dutton, 2009. 40.; Lounasmeri, 2013. 106–109., 112–115.

149 1973-ban a parlament meghosszabbította az elnök mandátumát. Lavery, 2006. 141.

150 Seppo Hentilä: az ország egy hidegháborús konfliktusban szovjet befolyás alatt állt volna. A demokrácia maradt, de Kekkonen uralma az 1970-es években ezt kétségessé tette. Antero Jyränki: Kekkonennel bizonyos mértékig visszasüllyedtek a monarchizmusba. Risto Pentillä: az elnök uralma egy régi monarchiát idézte. Jukka Relander: a finnek meghajoltak a külső hatalmak, a 21. században például az EU előtt. Dutton, 2009. 40–41.

151 Az állam az 1950-es évek közepéig ellenőrizte a munkaerőpiacot, az ár- és bérszabályozást. Az EU-csatlakozásig korlátozták a külföldiek föld-, ingatlan- és részvényvásárlását. Idesorolható a banki kamatok szabályozása és az állami szubvenciók is. Pogátsa, 2012; Urkuti, 2001. 67.

152 Négy kiskereskedelmi lánc a forgalom 90 százalékát bonyolította (Kesko, Tuko, Eka, SOK). Hét bank közül a KOP és a SYP együtt a betétek 86,2 százalékát kezelte 1983-ban. Az öt biztosító közül a Pohjola 32, az Eläke-Varma 26 százalékos piacrésszel bírt. A SYP és a KOP részvényese volt a Pohjolanak, a Pohjola pedig a két banknak. A top 50 cég közül 23 vezetőségében ült KOP- vagy SYP-képviselő. Arnault, 1986. 42., 57–58.; Urkuti, 2001., 102–103.

3. A szovjet befolyás nem a megszállástól függött. Akkor erősödött, amikor feladták finn támaszpontjukat: 1956-tól kezdett belsővé válni a finlandizáció.¹⁵³
4. A protestantizmus nem játszik szerepet egy ország fejlettségében.¹⁵⁴
5. A földrajzi determinizmus téves, a természeti erőforrások pedig hátráltatják az országot.¹⁵⁵

A finn gazdasági fejlődést véleményem szerint az előző álláspontok szintézise magyarázza:

1. Finnország nem lett diktatúra, választásokat tartottak – néha limitált szereppel –, így a politikai elit visszajelzést kapott a folyamatokról, s meg tudott újulni. 1956 fordulópont: előtte a külső, utána a belső finlandizáció érvényesült, s a nagy sztrájk után kezdődött a társadalom és a gazdaság korporatív átalakulása is.
2. Összességében piacgazdaságnak nevezhető Finnország: a verseny – néhol korlátozva – kifejthette ösztönző hatását.
3. A Vörös Hadsereg nem szállta meg az országot. A társadalom mélyrétegeit nem roncsolta szét Moszkva, az elit nagyrészt őrizte pozícióit.
4. A protestáns reformirányzat, a pietizmus előbb az elitekre (felvilágosodás), később az egész társadalomra (demokratizálás, oktatási esélyegyenlőség) hatott.
5. Finnországban 1945 után csökkent a természeti erőforrások jelentősége. A fa- és papíripar részben technológiai transzfert bonyolított le.

Ezt kiegészíthetjük két ponttal. A finn elit a háború után igyekezett rendezni a szovjet kapcsolatokat, másrészt „gazdasági revízió” révén enyhítette a háború utáni rendezés gazdasági károkozását.

6. A vesztes oldalon zárt háború után Helsinki nyitott volt a kompromisszumra: felismerte a szovjet biztonsági igényeket, és engedményeket tett. Így elkerülte a teljes szovjetizálást.
7. A finn elit belátta: Karélia visszaadását nem érheti el, ezért gazdasági megoldást keresett a kárenyhítésre. A Saimaa-csatornáról szóló alkut gazdasági revízióknak nevezem.

A 3. pont adja a finn fejlődés nem ideológiai jellegű magyarázatát: az elit intaktságának és konszenzusának őrzése fontos a gazdasági fejlődésben. A háború végén egy ilyen elit tudott ellenállni a szovjetizálásnak és tudta megtartani a magántulajdonon alapuló társadalmi rendszert. Helsinki nem ideális feltételek közepette ért el

---

153 Halmesvirta, 2008. 7.

154 Acemoglu–Robinson, 2013. 65.

155 Uo. 54–55. A „nyersanyag-átokról” lásd: Madarász, 2010. 101.

szinte maximális sikert: 1985-re a világ tíz legfejlettebb állama közé került.¹⁵⁶ Bár 1945-ben még félperifériának számított, Finnország a kelet–nyugati kereskedelem egyik fő haszonélvezője lett a hidegháború idején.

*

Összefoglalásként megállapítható: Finnország földrajzilag Köztes-Európában fekszik, de geopolitikailag mégsem sorolható azonos régióba a kelet-közép-európai államokkal. A szovjetizálás 1948-as elkerülésekor figyelembe kell venni a svéd, a brit és az amerikai hatásokat is, amelyek a szovjetizált kelet-közép-európai kisállamokban nem voltak ilyen erőteljesek. A finn elit intaktsága is meghatározó az eltérő fejlődési pálya magyarázatakor. A 2010-es évek megmutatták, hogy Moszkva befolyása hullámzóan változik Köztes-Európában. Így a finlandizáció kutatása megvilágíthat olyan problémákat, melyek akkor merülnek fel, ha egy nyugati típusú politikai intézményrendszert próbál manipulálni egy nagyhatalom. A konszenzusos finn elitnek mind a mai napig folyamatosan reagálnia kell a kihívásokra: a Nokia gyengülése, a fa- és papíripar trendszerű hanyatlása ellenére is innovatív módon fenntartja a jóléti társadalmat a 2000-es években. Beszélhetünk egyfajta „finn modellről” is, amely a nyitott, jóléti és információs társadalom kiépítését célozza.¹⁵⁷

Forrás- és irodalomjegyzék

1. Kiadatlan források

MNL OL, KÜM [Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára, Külügyminisztérium], finn, XIX–J–1–j.

2. Kiadott források és szakirodalom

Acemoglu–Robinson

2013 Acemoglu, Daron – Robinson, James A.: *Miért buknak el nemzetek? A hatalom, a jólét és a szegénység eredete.* Bp., 2013.

Alestalo

1986 Alestalo, Matti: *Structural Change, Classes and the State: Finland in a Historical and Comparative Perspective.* Helsinki, 1986.

Allardt

1989 Allardt, Erik: Finland as a Nordic Society. In: *Finland. People – Nation – State.* Eds.: Engman, Max – Kirby, David. London, 1989. 212–226.

Anderson

2006 Anderson, Benedict: *Elképzelt közösségek. Gondolatok a nacionalizmus eredetéről és elterjedéséről.* Bp., 2006.

¹⁵⁶ Arnault, 1986. 73.

¹⁵⁷ Szabó–Hámori, 2006. 55.

Andorka

1991 Andorka Rudolf: A magyarországi és finnországi hosszú távú társadalmi fejlődés a társadalmi jelzőszámok idősorai alapján. In: *Szociológiai Szemle*, 1. (1991) 1. sz. 35–58.

Apunen

1978 Apunen, Osmo: Finnország külpolitikai vonala. In: *Külpolitika*, 5. (1978) 1. sz. 122–131.

Arnault

1986 Arnault, Jacques: *Finlande „finlandisation” Union Soviétique...* Paris, 1986.

Autio-Sarasma

2011 Autio-Sarasma, Sari: Knowledge through the Iron Curtain: Soviet Scientific-technical Cooperation with Finland and West Germany. In: *Reassessing Cold War Europe*. Eds.: Autio-Sarasma, Sari – Miklóssy, Katalin. London–New York, 2011. 66–82.

Bánfalvy

1986 Bánfalvy Csaba: A skandináv országok válasza a világgazdasági kihívásra az elmúlt évtizedben. In: *Közgazdasági Szemle*, 33. (1986) 6. sz. 729–738.

Barr

2009 Barr, Nicholas: *A jóléti állam gazdaságtana. A nagy ellátórendszerek működésének összefüggései*. Bp., 2009.

Bartha

2003 Bartha Eszter: A sztálinizmus a régi és új historiográfiában. A jelenség meghatározásának elméleti és módszertani problémái. In: *A sztálinizmus hétköznapijai*. Szerk.: Krausz Tamás. Bp., 2003. 15–39.

Békés

1999 Békés Csaba: A hidegháború eredete. In: *Magyarország a jelenkorban*. Szerk.: Stan-deisky Éva – Rainer M. János. Bp., 1999. 217–226. (1956-os Intézet. Évkönyv, 7.)

Bereczki

2002 Bereczki András: Finnország. In: *Európai politikai rendszerek*. Szerk.: Kardos József – Simándi Irén. Bp., 2002. 187–206.

Bibó

2012 Bibó István: A kelet-európai kisállamok nyomorúsága. In: *Bibó István művei. III.* Bp., 2012. 180–264.

Bihari

2002 Bihari Péter: *A németek. 2000 év Európa közepén*. Bp., 2002.

Bottoni

2014 Bottoni, Stefano: *A várva várt Nyugat. Kelet-Európa története 1944-től napjainkig*. Bp., 2014.

Cabouret

2005 Cabouret, Michel: *La Finlande*. Paris, 2005.

Davie

2010 Davie, Grace: *A vallás szociológiája*. Pannonhalma, 2010.

Dolmányos

1972 Dolmányos István: *Finnország története*. Bp., 1972.

Dutton

2009 Dutton, Ed: Playing the Blame Game: Finland and the Soviets. In: *History Today*, 59. (2009) 10. sz. 39–41.

Eichengreen

2008 Eichengreen, Barry: *The European Economy since 1945: Coordinated Capitalism and Beyond*. New Jersey, 2008.

Fiziker

2015 Fiziker Róbert: *Leleplezett történelem. 39 história a huszadik századból*. Bp., 2015.

Fogarassy

1942 Fogarassy Béla: Hadiesemények a szovjet arcvonalon 1941 szeptember elejétől december elejéig. In: *Magyar Katonai Szemle*, 12. (1942) 1. negyedév, 471–484.

Gambiez

1986 Gambiez, Fernand: Préface. In: Arnault, Jacques: *Finlande „finlandisation” Union Soviétique...* Paris, 1986. 9–11.

Gombos

2001 Gombos József: *A finn „második köztársaság” politikátörténete, 1944–2000*. Szeged, 2001.

2006 Gombos József: *Két évszázad finn politikátörténete, 1809–2006*. Szeged, 2006.

Granberg

1997 Granberg, Leo: Nehéz szerep – a kistermelő útja a letelepedéstől az információs társadalomig. In: *Replika*, 25. (1997) 3. sz. 105–114.

Guiso et al.

2006 Guiso, Luigi – Sapienza, Paola – Zingales, Luigi: Does Culture Affect Economic Outcomes? In: *Journal of Economic Perspectives*, 20. (2006) 2. sz. 23–48.

Gyurgyák–Kisantal

2006 *Történelemelmélet*. I–II. Szerk.: Gyurgyák János – Kisantal Tamás. Bp., 2006.

Halecki

1995 Halecki, Oscar: *A nyugati civilizáció peremén. Kelet-Közép-Európa története*. Bp., 1995.

Halmesvirta

2001 *Finnország története*. Szerk.: Halmesvirta, Anssi. Debrecen, 2001.

2002 Halmesvirta, Anssi: Editor's Introduction. In: *Kádár's Hungary – Kekkonen's Finland*. Ed.: Halmesvirta, Anssi. Jyväskylä, 2002. 7–14. (Hungarologische Beiträge, 14.)

2008 Halmesvirta, Anssi: Finlandizálás, a hideg béke és az intő magyar példa. In: *Debreceni Disputa*, 6. (2008) 9. sz. 4–9.

Heinonen

2013 Heinonen, Visa: Introduction: The Formation of the Finnish Type of Consumer Society between the East and the West, the 1950s and 1960s. In: *Finnish Consumption: An Emerging Consumer Society between East and West*. Eds.: Heinonen, Visa – Peltonen, Matti. Helsinki, 2013. 10–40.

Higley

2007 Higley, John: Az elit és a vezetés változása a liberális demokráciában. In: *Érték és Valóság*, 8. (2007) 13–22.

Hjerppe

2008 Hjerppe, Riitta: An Economic History of Finland. In: *EH.Net Encyclopedia*. Ed.: Whaples, Robert. <http://eh.net/encyclopedia/an-economic-history-of-finland/>.

Jakobson

1990 Jakobson, Max: *Finnország. Mítosz és valóság*. Bp., 1990.

1998 Jakobson, Max: *Finland in the New Europe*. Connecticut, 1998.

Jussila et al.

1999 Jussila, Osmo – Hentilä, Seppo – Nevakivi, Jukka: *From Grand Duchy to a Modern State. A Political History of Finland since 1809*. London, 1999.

Jutikkala–Pirinen

2004 Jutikkala, Eino – Pirinen, Kauko: *Finnország történelme*. Bp., 2004.

Kalugin

2009 Kalugin, Oleg: *Spymaster: My Thirty-two Years in Intelligence and Espionage against the West*. New York, 2009.

Kansikas

2016 Kansikas, Juha: Career Paths in Institutional Business Elites: Finnish Family Firms from 1762–2010. In: *Enterprise & Society*, 17. (2016) 1. sz. 1–38.

Kasekamp

2010 Kasekamp, Andres: *A History of the Baltic States*. New York, 2010.

Kekkonen

1989 Kekkonen, Urho: *A finn út*. Bp., 1989.

Kilpeläinen

2016 Kilpeläinen, Hannu: Karjala lakosságának áttelepítése. In: *100 szociális innováció Finnországból*. Szerk.: Taipale, Ilkka. Helsinki, 2016. 200–202.

Kirby

1979 Kirby, David. G.: *Finland in the Twentieth Century*. London, 1979.

2011 Kirby, David G.: *A Concise History of Finland*. Cambridge, 2011.

Klinge

1991 Klinge, Matti: *Finnország rövid története*. Nyíregyháza, 1991.

Kodolányi

1942 Kodolányi János: *Suomi*. Bp., [1942].

Koivisto

1997 Koivisto, Mauno: *Witness to History: The Memoirs of Mauno Koivisto, President of Finland 1982–1994*. London, 1997.

Kokkinen

2012 Kokkinen, Arto: *On Finland's Economic Growth and Convergence with Sweden and the EU15 in the 20th Century*. Helsinki, 2012.

Kosáry

1994 Kosáry Domokos: Utószó. In: *Magyarország 1944. Fejezetek az ellenállás történetéből*. Szerk.: M. Kiss Sándor. Bp., 1994. 315–320.

Kramer

2009 Kramer, Mark: Stalin, Soviet Policy, and the Consolidation of a Communist Bloc in Eastern Europe, 1944–1953. In: *Stalinism Revisited: The Establishment of Communist Regimes in East-Central Europe*. Ed.: Tismăneanu, Vladimir. Bp.–New York, 2009. 51–102.

Lányi

2018 Lányi Gábor János: *A kálvinizmus nyitánya. Berni zwingliánusok és francia–svájci kálvinisták vitája az egyházfegyelem gyakorlásáról*. Bp., 2018.

Laqueur

1977 Laqueur, Walter: The Specter of Finlandization. In: *Commentary*, 1977. december. <http://www.commentarymagazine.com/article/europe-the-specter-of-finlandization/> (letöltés: 2019. július 3.).

- 1993 Laqueur, Walter: A Postscript on Finlandization. In: *Commentary*, 1993. január. <https://www.commentarymagazine.com/articles/a-postscript-on-finlandization/> (letöltés: 2019. július 3.).
- Lavery
2006 Lavery, Jason Edward: *History of Finland*. Westport, 2006.
- Lengyel
1993 Lengyel György: *A multipozicionális elit a két világháború között. Fejezetek egy történet-szociológiai kutatásból*. Bp., 1993.
- Lipset
1995 Lipset, Seymour M.: *Homo politicus. A politika társadalmi alapjai*. Bp., 1995.
- Lounasmeri
2013 Lounasmeri, Lotta: Through Rose or Blue and White Glasses? Decades of News about the Soviet Union in the Finnish Press. In: *Nordicom Review*, 34. (2013) 1. sz. 105–123.
- Maclean
1980 Maclean, Fitzroy: *Tito: A Pictorial Biography*. New York, 1980.
- Madarász
2010 Madarász Mihály: A világgpiaci kőolajárak és a Szovjetunió felbomlása. In: *Rendszer-váltás és történelem*. Szerk.: Krausz Tamás – Mitrovits Miklós – Zahorán Csaba. Bp., 2010. 91–111.
- Maddison
2006 Maddison, Angus: *The World Economy*. Vol. 1. *A Millennial Perspective*. Vol. 2. *Historical Statistics*. Paris, 2006.
- Mastný
1996 Mastný, Vojtěch: *The Cold War and Soviet Insecurity: The Stalin Years*. New York–Oxford, 1996.
- Maude
1995 Maude, George: *Historical Dictionary of Finland*. London, 1995.
- Meinander
1999 Meinander, Henrik: *Finlands historia*. Del 4. Esbo, 1999.
- Merza et al.
2016 Merza Ádám – London András – Kiss István Márton – Pelle Anita – Dombi József – Németh Tamás: A világgereskedelem hálózatelméleti vizsgálatának lehetőségeiről. In: *Közgazdasági Szemle*, 63. (2016) 1. sz. 79–98.
- Nousiainen
2016 Nousiainen, Pekka: Az önkormányzati rendszer. In: *100 szociális innováció Finnországból*. Szerk.: Taipale, Ilkka. Helsinki, 2016. 25–26.
- Nyssönen
2006 Nyssönen, Heino: Political Cultures in Urho Kekkonen's Finland and János Kádár's Hungary. In: *Bridge Building and Political Cultures: Hungary and Finland 1956–1989*. Eds.: Halmesvirta, Anssi – Nyssönen, Heino. Jyväskylä, 2006. 13–76. (Hungarologische Beiträge, 18.)
2007 Nyssönen, Heino: Kádár, Kekkonen és a magyar 1956 emléke Finnországban. In: *Az 1956-os forradalom visszhangja a szovjet tömb országokban*. Szerk.: Rainer M. János – Somlai Katalin. Bp., 2007. 356–370. (1956-os Intézet. Évkönyv, 14.)

Oinas

2005 Oinas, Päivi: Finland: A Success Story? In: *European Planning Studies*, 13. (2005) 8. sz. 1227–1244.

Ormos

2007 Ormos Mária: *Közép-Európa. Volt? Van? Lesz?* Bp., 2007.

Pándi

1999 Pándi Lajos: *Köztes-Európa 1756–1997*. Bp., 1999.

Pihkala

1999 Pihkala, Erkki: The Political Economy of Post-War Finland, 1945–1952. In: *Scandinavian Economic History Review*, 47. (1999) 3. sz. 26–48.

Pogátsa

2012 Pogátsa Zoltán: A finn sikermodell. In: *Pogiblog*, 2012. november 11. <http://pogiblog.reblog.hu/cimke/Finnorsz%C3%A1g> (letöltés: 2019. július 3.).

Rahner–Vorgrimler

1980 Rahner, Karl – Vorgrimler, Herbert: *Teológiai kyszótár*. Bp., 1980.

Rainer

2011 Rainer M. János: *Bevezetés a kádárizmusba*. Bp., 2011.

Ránki

1977 Ránki György: Finnország gazdasági fejlődésének néhány kérdése. In: *Századok*, 111. (1977) 2. sz. 381–390.

Rentola

2012 Rentola, Kimmo: Great Britain and the Soviet Threat in Finland, 1944–1951. In: *Scandinavian Journal of History*, 37. (2012) 2. sz. 171–184.

Richly

1997 Richly Gábor: Zsdanov másik arca. A Szövetséges Ellenőrző Bizottság Finnországban 1944–1948. In: *Századok*, 131. (1997) 2. sz. 489–498.

2002 Richly Gábor: A finn ébredési mozgalmak. In: *Hagyomány, közösség, művelődés*. Szerk.: Ablonczy Balázs et al. Bp., 2002. 258–268.

2007 Richly Gábor: *Történelemkép és nemzeti identitás Finnországban 1917–1944*. Bp., 2007.

Romsics

2008 Romsics Ignác: Suomi titkai. In: Romsics Ignác: *Történelem, történetírás, hagyomány. Tanulmányok és cikkek, 2002–2008*. Bp., 2008. 123–149.

Ruostetsaari

2015 Ruostetsaari, Ilkka: *Elite Recruitment and Coherence of the Inner Core of Power in Finland: Changing Patterns during the Economic Crises of 1991–2011*. Lanham, 2015.

Rusi

2007 Rusi, Alpo: *Vasemmalta ohi. Kamppailu Suomen ulkopoliittisesta johtajuudesta rautaesi-ripun varjossa 1945–1990*. Jyväskylä, 2007.

Schöpflin

1993 Schöpflin, George: *Politics in Eastern Europe, 1945–1992*. Cambridge, 1993.

Singleton

1991 Singleton, Fred: *A Short History of Finland*. Cambridge, 1991.

Suomi

1990 Suomi, Juhani: *Kuningastie – Urho Kekkoneen 1950–1956*. Helsinki, 1990.

Sz. Bíró

2012 Sz. Bíró Zoltán: Finnlandizáció. In: *História*, 34. (2012) 7. sz. 40.

Szabó

2001 Szabó Péter: Németország szövetségei az 1941. évi szovjetunióbeli hadműveletekben. In: *Hadtörténeti Közlemények*, 114. (2001) 4. sz. 563–572.

Szabó–Hámori

2006 Szabó Katalin – Hámori Balázs: *Információgazdaság. Digitális kapitalizmus vagy új gazdasági rendszer?* Bp., 2006.

Szegő

2013 Szegő Iván Miklós: Hruscsov és a finnek – területi helyett „gazdasági revízió”. In: *Konferenciák, műhelybeszélgetések. VII.* Szerk.: Ballabás Dániel. Eger, 2013. 91–119.

2017 Szegő Iván Miklós: Akik kiszabadultak Sztálin vasmarkából. Az egységes finn és jugoszláv elitiek 1948-ban. In: *RMJ60. Tanulmányok a hatvanéves Rainer M. János tiszteletére*. Szerk.: Fábíán Máté – Romsics Ignác. Eger, 2017. 151–176.

2018 Szegő Iván Miklós: *Gazdasági ingadozás és elitváltozás. Finnország és Magyarország 1945–1990*. [PhD-értekezés.] Eger, 2018.

Szíj

1982 Szíj Enikő: Juhana Vilhelm Snellman és a társadalomtudományok. In: *Az MTA Nyelv- és Irodalomtudományok Osztályának Közleményei*, 33. (1982) 1–4. sz. 64–71.

Tarján

1994 Tarján Tamás: Az OECD-tagországok növekedésének Jánossy-féle trendvonala. In: *Közgazdasági Szemle*, 41. (1994) 10. sz. 914–925.

Therborn

2016 Therborn, Göran: *The Killing Fields of Inequality*. Cambridge, 2016.

Tillotson

1993 Tillotson, H. M.: *Finland at Peace and War, 1918–1993*. Willby, 1993.

Tomka

2009 Tomka Béla: *Európa társadalomtörténete a 20. században*. Bp., 2009.

Toynbee

1971 Toynbee, Arnold J.: Tanulmány a történelemről. In: Toynbee, Arnold J.: *Válogatott tanulmányok*. Szerk.: Borosi András. Bp., 1971. 13–218. (Társadalomtudományi Könyvtár.)

Tuchtenhagen

2008 Tuchtenhagen, Ralph: *Kleine Geschichte Schwedens*. München, 2008.

2009 Tuchtenhagen, Ralph: *Geschichte der baltischen Länder*. München, 2009.

Urkuti

2001 Urkuti György: *A valutaválságok kialakulása és hatásaik*. [PhD-értekezés.] Bp., 2001.

2005 Urkuti György: Finnország, a későn jött „eminens”. In: *A huszonötök Európái*. Szerk.: Gálik Zoltán – Kiss J. László. Bp., 2005. 518–549.

Vági

2011 Vági Attila: Magyarország és Ausztria az annus mirabilis évében (1989). In: *Ausztria a 20. században*. Szerk.: Németh István – Fiziker Róbert. Bp. 2011. 500–514.

Varga

1991 Varga Domokos: Bibó István eszményei és a finn fejlődés útja. In: *Bibó Emlékkönyv*. Szerk.: Bence György et al. Bp.–Bern, 1991. I. kötet. 334–345.

Visuri

1990 Visuri, Pekka: *Evolution of the Finnish Military Doctrine, 1945–1985*. Helsinki, 1990.

Wallmann

2000 Wallmann, Johannes: *A pietizmus*. Bp., 2000.

IVÁN MIKLÓS SZEGŐ

FIVE CHALLENGES OF FINNISH HISTORY AND FIVE RESPONSES OF THE FINNISH ELITE, 1945–1990

Self-restraint of elites prevails in Finland. Cultural background of self-restraint in this Northern country includes lutheranism and its pietist movement. The most effective economic systems are those that have inclusive institutions and are strongly defending property rights. In Finland, right of private property remained intact after 1945, since Helsinki avoided sovietization in 1948. I also examine the handling of critical economic turning points and the social embeddedness of the Finnish elite, and how these phenomena correlate with economic success. I try to model Finnish economic development between 1945–90 by the challenge-response-theory of Toynbee. The Finnish elite gave good responses to five challenges, thus Finland had to face new and even newer challenges, each after the other. I found that consensually unified elites in Finland endorsed the constant and consistent economic growth of the country. Influence of the Kremlin on economic and political decisions can also be observed in Finland between 1945 and 1990.

Ára: 600 Ft
Előfizetőknek: 500 Ft

TERJESZTI A MAGYAR POSTA

Előfizethető személyesen a postahelyeken és a kézbesítőknél, vagy a Központi Hírlap Iroda zöldszámán: 06-80/444-444, e-mailen: hirlapelofizetes@posta.hu, faxon: 1-303-3440, vagy levélben a Magyar Posta Zrt. Központi Hírlap Iroda, Budapest 1008 címen.

Számonként megvásárolható az MTA Bölcsészettudományi Kutatóközpont Történettudományi Intézetében (1097 Budapest, Tóth Kálmán utca 4., telefon: 224-6700/4624, 4626 mellék), illetve a Penna Bölcsész Könyvesboltban (1053 Budapest, Magyar utca 40., telefon: 06 30/203-1769).

A Világtörténet 2019-es évfolyamának megjelentetését a Magyar Tudományos Akadémia és a Nemzeti Kulturális Alap támogatja

nka
Nemzeti Kulturális Alap